

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»**

Кафедра філософії

**КОМПЛЕКС НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ДИСЦИПЛІНИ**

**СВІТОГЛЯДНІ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ ОСНОВИ
НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

рівень вищої освіти	<u>третій (освітньо-науковий)</u> перший (бакалаврський) / другий (магістерський) / третій (освітньо-науковий)
галузь знань	<u>01 Освіта/педагогіка</u>
спеціальність	<u>011 - Освітні, педагогічні науки</u>
освітня програма	<u>Освітні, педагогічні науки</u>
вид дисципліни	<u>загальна підготовка, обов'язкова</u> (загальна підготовка / професійна підготовка; обов'язкова/вибіркова)
форма навчання	<u>очна, заочна</u>

Харків – 2024 рік

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ЛЕКЦІЙ

План лекцій

Тема 1-2. Світогляд як основа індивідуального та соціального життя людини. Онтологічні аспекти сучасного наукового знання.

1. Поняття світогляду, його структура. Історичні типи, їх особливості. Співвідношення філософського, наукового та релігійного типів світогляду.
2. Філософія як системне уявлення про світ та базова раціональна форма світорозуміння. Функції філософії. Місце і роль філософії в житті людини та суспільства.
3. Життєві корені та філософський зміст проблеми буття. Протиріччя між системним мисленням людини та змінюваністю навколишнього світу. Проблема «інваріантів» у філософії та науці.
4. Буття як філософський «інваріант». Буття та мислення: проблема кореляції між поняттями та реальністю, яку вони відображають. Основні форми буття.
5. Онтологічні категорії науки: матерія, простір, час. Формування науково-філософського поняття матерії. Сучасні наукові уявлення про структурну організацію матерії. Аналіз способу існування матерії.

Тема 2-3. Онтологічні аспекти сучасного наукового знання. Проблема свідомості у філософії та науці.

1. Співвідношення руху та спокою. Філософський зміст поняття „руху”. Класифікація форм руху матерії. Сутність механіцизму та енергетизму у філософії. Дві концепції простору та часу: субстанційна (І. Ньютон) та реляційна (А. Ейнштейн) та спільність і відмінність форм існування матерії – простору і часу у цих концепціях.
2. Свідомість, філософський аналіз. Свідомість як вищий рівень духовної активності людини, ідеальне відтворення дійсності.
3. Проблема свідомості в історії філософії. Наука та сучасна філософія про свідомість. Свідоме та безсвідоме: від Фрейда до Ст. Гроффа.
4. Свідомість та мова. Основні функції мови: комунікативна, регулююча, програмуюча. Структура свідомості. Права та ліва півкулі та їх морфологічно-функціональні особливості. Тілесно-перцептивна, логіко-понятійна, емоційно-афективна та ціннісна складові в структурі свідомості.
5. Штучний інтелект та свідомість. Роботи: філософія самозбереження та допомоги людям, філософія дружнього інтелекту, філософія влади, наноботи та науково-технічний прогрес.
6. Мова та смисли (Гусерль, Вітгенштейн). Інформація та свідомість. Ознаки та визначення інформації. Роль інформації у розбудові моделі реальності.

Тема 4-5. Теорії розвитку та формування інструментарію філософсько-наукового мислення. Гносеологічні та епістемологічні проблеми сучасної науки.

1. Проблема використання понять в філософії та науці як обов'язково-нормативна процедура. Історичні умови звернення філософії до дефініцій (понять) (Сократ, Платон, Аристотель). Проблема фундаментальності понять у період формування науки Нового часу: тотожність науковості з науковою раціональністю (Кант).

2. Діалектика як вчення, теорія та метод. Принципи діалектичного мислення Діалектичні категорії, їх застосування в законах діалектики (Гегель, Маркс, Енгельс). Системний підхід та теорія систем в дослідженні природи з боку філософії та науки.

3. Теорія складних систем про не лінійну причинність природних систем. Складні системи та еволюція матерії. Складні системи та еволюція життя.

4. Проблема порядку в філософії. Теорія самоорганізації як міждисциплінарна стратегія дослідження природних процесів. Синергетична парадигма як вчення про самоорганізацію та саморозвиток. Принципи синергетики як евристична схема для розбудови моделей нелінійних складних систем в природознавстві та гуманітарних науках

5. Розвиток та еволюція в контексті глобального еволюціонізму. Теоретичні підґрунтя та принципи глобального еволюціонізму. Антропний принцип. Основний категоріальний інструментарій глобального еволюціонізму. Еволюційний розвиток та формування сучасної природничої картини світу в глобальному еволюціонізмі.

6. Пізнавальне ставлення людини до світу: гносеологія та епістемологія. Основні функції гносеології. Знання як центральна категорія гносеології. Специфіка знання. Феномен інформації в структурі пізнання. Співвідношення знання та інформації.

7. Суб'єкт та об'єкт пізнання. Моделі суб'єкт-об'єктної взаємодії. Основні теоретико-пізнавальні стратегії. Конструктивно-пізнавальні доктрини. Песимістичні доктрини. Функції пізнавальної діяльності. Інтерпретація в природничих науках. Інтерпретація в соціальних та гуманітарних науках. Процедура інтерпретації.

8. Пізнання як відображення і діяльність. Ступені пізнання: чуттєва та раціональна, їх форми (загальна характеристика). Практика, її роль та місце в пізнанні. Форми практики.

9. Істина. Загальна характеристика. Істина та раціональність. Сучасні концепції істини. Некласична та постнекласична трактовки істини раціональності.

Тема 6. Методологічні проблеми сучасної науки.

1. Донаукові типи пізнання. Зачатки наукових знань в історії культури. Ненаукове, квазінаукове знання. Проблема демаркації як питання пошуку критерію

науковості та визначення меж науки в позитивістській традиції. Принцип верифікації та його критика. Принцип фальсифікації К. Поппера.

2. Виникнення науки і основні стадії її історичної еволюції. Динаміка науки як кумулятивний (накопичувальний) та антикумулятивний процес. Соціально-культурна реконструкція розвитку наукового знання та теорія наукових революцій Т. Куна. Рост наукового знання в концепції К. Поппера. Методологія дослідницьких програм І. Лакатоса та еволюційна модель розвитку науки С. Тулміна.

3. Наука як соціальний інститут. Вивчення соціальних факторів генерації наукової діяльності. Соціальний інститут науки як система установ та обґрунтування ціннісної складової науки.

4. Філософія науки. Спеціальні розділи філософії науки. Оригінальні концепції в філософії науці: виявлення ролі та значущості науки, характеристик когнітивної, теоретичної діяльності. Когерентний підхід, анархізм, науковий реалізм та його основні принципи

5. Особливості сучасного етапу розвитку науки, сучасні процеси диференціації та інтеграції наук; технізація. Трансдисциплінарні дослідження, формування нових напрямів на стику різних дисциплін.

6. Філософські основи методології наукового дослідження. Буденне, стихійно-емпіричне пізнання та наукове. Системність та структурність наукового дослідження. Методологія як тип раціонально-рефлексивної свідомості та як система принципів наукового дослідження.

7. Логіка процесу наукового дослідження. Встановлення факту як необхідна умова наукового дослідження. Вимоги до наукової гіпотези та її розвиток. Формулювання наукової проблеми. Наукова теорія та її складна структура. Вимоги до наукової теорії К. Поппера.

8. Науково-дослідна робота та створення нової техніки і технологій. Інноваційні технології. Цілі та завдання фундаментальних та прикладних досліджень. Види наукових досліджень.

Тема 7-8. Соціальні трансформації та їх вплив на розвиток науки та техніки. Філософія глобальності. Антропологічні засади науки та техніки.

1. Поняття предмету соціальної філософії: «соціальне» та «соціальна реальність». «Діяльність людей» та «суспільні відносини» як субстанційні категорії соціальної реальності (Аристотель, Гегель, Маркс). Суспільство як об'єкт філософського аналізу.

2. Формаційний (Маркс, Енгельс) та цивілізаційний підходи (Данілевський, Шпенглер, Тойнбі) у дослідженні суспільства. Сучасне розуміння цивілізації: від космоцентричної до антропологічної цивілізації. Концепції постіндустріального та інформаційного суспільства та їх недоліки.

3. Сфери суспільства. Матеріально-економічна сфера. Соціальна сфера: види соціальних спільнот. Політична сфера. Поняття «політичного життя

суспільства». Громадянське та політичне суспільство. Духовна сфера: цінності, освіта, наука.

4. Соціальна роль техніки та технологій в історичному процесі. Багатозначність розуміння техніки. Зв'язок техніки та технологій з наукою. Наука, техніка, технологія як умови розвитку суспільства. Техніко-технологічні основи становлення інформаційного суспільства.

5. Глобалізація. Виміри глобалізації. Техносфера як глобальне середовище. Техносфера як міра раціоналізації природного світу. Суспільство і глобальні проблеми. Комплексний характер глобальних проблем. Глобальні кризи та пошуки нових цінностей техногенної цивілізації.

6. Проблема людини в історії західноєвропейської думки та її вплив на розвиток науки. Філософсько-антропологічні концепції ХХ століття. Розуміння людини у постструктуралізмі та постмодерні.

7. Проблема походження людини. Теорія антропосоціогенезу; питання про співвідношення біологічного та соціального в людині. Людина, індивід, індивідуальність, особистість; проблема соціалізації.

8. Сенс людського буття, проблема свободи і самотності. Свобода та відповідальність як атрибутивні характеристики людини. Сенс життя як інтегральна характеристика людського буття. Проблема трансгуманізму.

Рекомендована література

1. Бичко А.К., Бичко І.В., Табачковський В.Г., Ярошовець В.І. Філософія. – К.: ЦУЛ, 2010. – 648 с.
2. Пілюшенко В.Л., Шкрабак І.В., Славенко Е. І. Наукове дослідження: організація, методологія, інформаційне забезпечення: Навчальний посібник. – К.: Лібра, 2004.
3. Dusek V. Philosophy of Technology: An Introduction, Wiley-Blackwell, 2006.
4. Владленова І.В. Філософські проблеми фізики у світлі розвитку нанотехнологій: навч.-метод. посіб. Х.: НТУ «ХП», 2010.
5. Габермас Ю. Філософський дискурс сучасності. – К., 1998.
6. Горкгаймер М. Критика інструментального розуму. К. : ППС, 2002, 2006. 282 с.
7. Гринів О. Історія філософії. Курс лекцій для аспірантів. – Львів, 2015. – 559 с.
8. Дахній А. Нариси історії західної філософії ХІХ-ХХ ст.: навч. посібник / Андрій Дахній. - Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. - 488 с.
9. Дольська О.О. Філософія сучасного суспільства. – НТУ «ХП», 2011.
10. Дольська О. О., Годзь Н.Б., Городиська О.М., Дишкант Т.М., Тагліна Ю.С. Багатовимірність людини та культури у сучасних філософських ландшафтах. Монографія. – Харків: 2021.
11. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології. Навчальний посібник зі словником. – 4-е видання перероблене та доповнене – К.: КНТ, 2016 – 396 с.

12. Чуйко В.Л. Рефлексія основоположень методологій філософії науки: монографія. Київ, 2000.
13. Шинкарук В.Д., Салата Г.В., Данилова Т.В. Міф як феномен культури. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2018. № 4. С. 17-22.
14. Філософія науки: підручник / І.С. Добронравова, Л.І. Сидоренко, В.Л. Чуйко та ін. Київ: Київський ун-т, 2018.
15. Маркузе Г. Одновимірна людина. Дослідження ідеології розвинутого індустріального суспільства (глави з книги) // Сучасна зарубіжна соціальна філософія: Хрестоматія. – Київ, 1996. С. 87-134.
16. Онтологія і метафізика: Підручник. Т.3 / Б. Мондін ; Пер.з італ. Б. Завідняка. — Жовква: Місіонер, 2010.
17. Основи філософії: Навч. посібник / П.І.Гнатенко, В.Б.Окороков, В.І.Пронякін, О.О. Осетрова. – К.: Вища освіта, 2009. – 335 с. – С. 125-180.
18. Предмет і проблематика філософії: Навч. пос./За заг. ред. М.А. Скринника і З.Е. Скринник/. – Львів: ЛБІ НБУ, 2001.
19. Філософські проблеми сучасно наукового пізнання / Я.В. Тарароєв; О.О. Дольська; Т.М. Дишкант та ін. – Харків: Видавець Іванченко І. С., 2023. 550 с
20. Семенюк Е.П. Мельник В.П. Філософія сучасної науки і техніки. – Львів: Світ, 2006. – 152с.
21. Сучасний науковий дискурс: оновлення методологічної культури. К. : Кондор, 2000.
22. Тарароєв Я.В. Шапченко Т.В. Онтологія струн: від Всесвіту до музики // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна Серія: Теорія культури та філософія науки. – 2011. – № 980. – С. 120 - 127.
23. Бірта Г. О. Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб. / Г.О. Бірта, Ю.Г. Бургу. – К.: «Центр учбової літератури», 2014.
24. Філософія: терміни і поняття: Навч. енциклопедичний словник / Під редакцією В.Л. Петрушенка. – Львів, 2020.
25. Філософія: предмет, історія, проблеми. Текст лекцій (під ред. Карася А.Ф., Скринника М.А., Пашука А.І.). – Львів, 1994. – Ч. 1.
26. Годзь Н.Б. Вступ до екологічної футурології. Монографія // Н.Б. Годзь. – Харків: Видавець Олександр Савчук, 2017. – 572 с.

Конспект лекцій

Поняття «суспільства», «наука і техніки»

Суспільство – це сукупність, тобто множина пов'язаних один з одним людей. Зв'язки між людьми і роблять цю сукупність окремим об'єктом дослідження.

Саме зв'язки між людьми побудовані на комунікації. Комунікація за допомогою символів, формує мову та абстрактне мислення. Комунікація та спілкування формує сталі зв'язки між людьми, на базі яких формуються соціальні інститути, тобто певні організації.

Таким чином розвиток виробництва формує людину, процес формування людини – формує суспільство. Процеси спілкування виникнення соціальних інститутів впливає і на розвиток самої людини. Розвиток людини формує суспільство, а розвиток суспільства формує людину. Це має назву *антропосоціогенез*.

Під **наукою**, ми будемо розуміти, комплекс уявлень та навичок (методології), які пояснюють світ і змінюють його на основі раціонального (логічного) аналізу дійсності у своїх практичних діях. Основою цих уявлень та навичок є наукова теорія.

Техніка – є інструментом впливу на навколишню дійсність з метою її (цієї дійсності) перетворення та підпорядкування її інтересам людини для задоволення її потреб.

Згідно з Аристотелем «техне» - суспільно корисна діяльність. На його думку, існувало 3 види техно: наука, мистецтво, ремесло. Аристотель відрізняє науку та мистецтво від ремесла, тим що їм характерний принцип та метод, а ремесло базується на звичці. Аристотель вважав, що всі люди не рівні. Він класифікував «психо» (в перекладі «душа») на два типи: вільні за природою та раби за природою. Перші прагнуть отримати естетичне задоволення, другі цікавляться матеріальною вигодою та прибутком (у них низьке «техно» - ремесло). Високі цілі – це заняття наукою та мистецтвом.

Саме тому, у сучасності певних періодів техніка закріпилися у цьому «низькому» сенсі. Вона була пов'язана напряду з виробництвом. Однак науці ремесло протиставлялося. Такий розділ призвів до кризи. Подолання цього розділу позитивно вплинуло на розвиток суспільства.

Якщо інструмент – це знаряддя праці. То **технологія** – це методологія використання техніки. У загальному сенсі – методологія змін навколишньої дійсності для задоволення інтересів людини.

Культура – це сукупність усвідомлених дій чоловіка, тобто дій які мають ціль.

Техніка та технології виникли та функціонували набагато раніше ніж наука, але на певному етапі розвитку суспільства вони поєдналися. Довгий час наука не

впливала на технології, вони існували паралельно. І тільки останні 150-20 років вони створили новий феномен «науково-технічний» прогрес.

Доісторичний етап розвитку суспільства, техніки та технологій

Існує періодизація етапів існування людства, яка прив'язана до техніки, точніше кажучи, до матеріалів з яких були зроблені технічні засоби, це **Палеоліт** (старий кам'яний вік), **Неоліт** (новий кам'яний вік), мідний та бронзовий вік, залізний вік, індустріальна епоха.

Техніка – є не від'ємним елементом існування людини, оскільки можливість використання техніки – є єдиною для нього можливістю пристосуватись до навколишнього світу. Ця можливість виявилась в край ефективною і зробила з нього домінуючий вид серед усіх біологічних видів.

Людина почала використовувати знаряддя праці, як тільки виник вид «Номо», приблизно 1,8 млн років тому. Використання знарядь праці, тобто технічних елементів було основним фактором *антропосоціогенезу*, який привів до активної біологічної еволюції людини.

Десь приблизно 300 тис років виникла звичайна людина хомосапієнц, виникла у Африці.

Процес антропосоціогенезу відбувався на фоні змін клімату, але по розселенню хомосапієнців на Планеті, на Землі був жорсткий льодяниковий період.

Хомосапієнц вже мав певну можливість, перш за все інтелектуальна використовувати складні технології, але в умовах його існування він не мав можливості це робити широко, бо основний обмежуючий фактор був його кочовий засіб життя. Який був пов'язаний з певним енергетичним балансом його їжі. Основою їжі було м'ясо, яке не можливо було тривало зберігати і тому людина була вимушена кочувати за ресурсами їжі.

Ця ситуація зберігалась до коли був не змінний клімат і вона змінилася з закінченням Льодовикового періоду. Настала нова епоха в існуванні людини, яка докорінно змінила техніку, технології та суспільство, а також культуру, це епоха **Неоліт**.

Неоліт перш за все пов'язаний зі зміною клімату, тобто з закінченням Льодовикового періоду, та суттєвого потепління клімату на планеті Земля.

Дуже гарна зміна клімату в деяких місцях виявилась в край сприятливим для розвитку флори та фауни. Зміни клімату відбувались скачко-образно. Почався процес дуже швидкої еволюції злакових. Одним з особливих місць, де були дуже гарні умови з точки зору флори, фауни та кліматичних обставин був, так званий Родючий півмісяць.

«Родючий Півмісяць» — регіон на Близькому Сході, що включає Левант, Межиріччя та Стародавній Єгипет, один із первісних центрів зародження землеробства, відомий також як «колиска цивілізації».

Ця територія лежить у зоні середземноморського клімату, тобто, поблизу морського узбережжя, що характеризується сухим літом та дощовою зимою. Теплі середземноморські течії не допускали надто холодної зими, забезпечували сталу вологість та достатню кількість опадів. У навколишніх горах часто бувають снігопади через високу вологість. У літній період сильні вітри з внутрішніх пустельних районів може інколи підвищити літні температури, що приводить до значного зростання небезпеки лісових пожеж.

Малюнок 1. Родючий півмісяць.

Одомашнення тварин тут почалося близько 12 000 років тому. Кліматична різноманітність сприяла поширенню багатьох придатних до одомашнення зразків диких тварин. Так як людство проживало на цій території уже кілька мільйонів років, представники тваринного світу встигали пристосуватися до нових засобів і методів полювання з боку людини та не були винищені. У інших центрах зародження землеробства, до прикладу, це стало причиною того, що придатні до одомашнення тварини зникали внаслідок контакту з первісними мисливцями.

Першою одомашненою твариною був собака. Деякі вчені вважають, що одомашнення собаки було добровільним союзом між ним та людиною.

Наступними видами, що зазнали одомашнення були вівця, коза і свиня. Їх одомашнили приблизно 10 000 років тому.

Останнім вагомим одомашненням того періоду стала корова (8 000 років тому).

Одна з найважливіших одомашнених тварин, тобто кінь, була одомашнена у Південній Україні та внаслідок розповсюдження була швидко прийнята та засвоєна на теренах родючого півмісяця.

Також деякі з цих видів тварин були незалежно одомашнені в інших центрах виникнення землеробства

Через всі перелічені вище фактори Родючий півмісяць став перший і найпотужнішим землеробським центром. Через це багато дослідників називають його «Колискою цивілізації», адже надлишок продуктів харчування й одомашнені великі тварини стимулювали швидкий розвиток цієї області, ускладнення людських суспільств, поділ праці, ускладнення засобів виробництва, утворення перших відомих в історії державних утворень на теренах Межиріччя, Єгипту та Сирії, винайдення письма, початок обробки металів та інше. Усі ці досягнення переймалися сусідніми місцинами, засвоювалися та доповнювалися, що, за версією географічної гіпотези економічної нерівності країн, в кінцевому підсумку призвело до Європейського феномену, тобто до можливості високорозвинутих європейських країн завойовувати та підкорювати інші народи та континенти. Географічна гіпотеза піддається критиці і не може пояснити, чому саме європейські, а не країни півмісяця стали розвинутішими. Окрім того, всі ці досягнення легко поширювалися по осі «Схід-Захід», що з'єднувала різноманітні області Євразії.

Новий уклад життя людини – це виробництво. Це породжувало собою велику кількість технологій: обробки землі, урожаю, технології селекції, будівництва та інші.

Малюнок 2. Розвиток технологій.

Саме у Грецькій культурі, приблизно у середні 1 тис до нашої Ери, виникає феномен **Науки**. Цей феномен був унікальний, на відміну феномена Технологій.

Виникнення науки

Взагалі-то, технології можуть розвиватися і без науки. Взагалі-то, наука це перш за все теоретичне розуміння дійсності, тобто розуміння через певні моделі. Відповідно, науково-технічний прогрес – є застосування цих теоретичних моделей у сфері техніки та технологій.

Дуже простий приклад – кераміка. Що таке виробництво кераміки з наукової точки, тобто ми можемо порівняти виробництво кераміки, який вже ну скажемо так, широке застосування взагалі-то кераміка як матеріал відомо було ще з часів Палеоліту десь приблизно 20-25 тис. років, але там кераміка, вироблялось у культових цілях. Перш за все, там якісь фігурки ліпили у вигляді мистецтва там.

Культових і так далі посуд і такі утилітарне практичне застосування кераміки не був, а ось приблизно 10-12 тис. років вже кераміка виникає, як суто утилітарний засіб такий виробництва. Ось так чим кераміка, тоді як коли вона виникла і цей весь час існувала, відмінна від сучасної наукової кераміки, розуміння науково-керамічного виробництва у рамках науково технічного прогресу. Значить, та кераміка не наукова, а суто технологічна – це кераміка, перш за все, яка виробляється методом проб, методом «Наукового тика». Тобто поступово підбираються параметри, состав глини, температура обжигу, час обжигу, якийсь інший параметр. Вони варіюються, і ось це проходить методом підбору. Причому состави їй безумовно, не з хімічної точки зору, а з точки зору того, що можна помацати, побачити, так важливо на смак щось сприйняти, з цієї точки зору якості і інше. Відповідно, робиться висновки вони фіксуються і запам'ятається, і таким чином функціонує керамічне ремесло. Що таке виробництво кераміки з наукової точки зору? Воно базується на певних моделях. Ці моделі кажуть, що будь яка речовина включає мілкі молекули, які у свою чергу стоять із атомів. Сукупність цих молекул задають певні властивості цієї речовини. Відповідно, для зміни цих властивостей треба вступити во взаємодію, ці молекули вступають у взаємодію, і ця взаємодія, яка називається хімічною реакцією, яка формує властивості, які нам потрібні, тобто які ми маємо. Обжиг – це реакція витіснення води із глини і можна записати хімічними формулами. Далі, якщо ми кажемо, що властивостей речовини визначаються властивостями молекул та їх з'єднаннями, то ми можемо за допомогою цих з'єднань формулювати ті властивості, які нам потрібні. Тобто там втратили купу часу та сил для того, щоб отримати якісь потрібні нам властивості, а тут ми зможемо заздалегідь змоделювати ці властивості і отримати швидко і зручно отримати те, що нам потрібно. Це і буде науковий підхід до технічного процесу, технологічного процесу виробництва задоволення той потреби, яку ми маємо, тобто, ось що значить теорія.

Теоретичне розуміння світу, виникає на базі філософії. У стародавньому світі, який склався після Неоліту, в епоху бронзи, за допомогою технічного прогресу тільки в 3х культурах виникла та функціонувала філософія. Це культури стародавнього Китаю, стародавньої Індії та стародавнє класичної Греції, але в всіх цих культурах Філософія виникла вже в іншу епоху, епоху Заліза. Був технологічний розвиток в епоху Неоліту виникле сільське господарство, освіта і засіб життя, руда, будівництво і інше, у тому числі і поступово людина стала освоювати новий матеріал, це метал. Перш за все, спочатку це мідь була, потім сплав міді та олова бронза, додатково, крім цих металів, людина засвоїла срібло, золото і так далі. Цей розвиток дуже великих технологій, тобто сформувались Держави вже великі, у сучасному розумінні, вони почали з собою суперечки, війни, договори і так далі, і тому подібне, тобто глобально він був у Східному Середземномор'ї, але ця система, яка включала в себе взаємодію з ядром. Вона охоплювала усю Європу, усю велику частину Азії до Китаю. Китай також був центром, також був великим центром бронзового віку. З Європи, хоча держав у Європі було крім грецької держави, Ахейської держави і Критської держави, і так далі, крайнього півдня. Усе населення Європи було охоплено в цю систему. Вони торгували перш за все, більше частиною металами, меншою частиною деревиною і так далі, тобто була дуже розвинута на базі технології був дуже розвинутий світ.

Вчені кажуть, що це був 1й глобальний світ, як глобалізована система. Тобто глобалізація виникла не зараз, а вона виникла давно ще, деь приблизно 3000 років може 4000. Вона була локально, безумовно, Америку себе не включало. Включала Африку, південніше Сахари, але достатньо була розвинута. Але з культурної точки зору науки, не було там філософії, тобто передумов не було для того, щоб виникла наука. Хоча, безумовно, певні, скажемо так знання, тощо ми пізніше будемо називати науковими знаннями, просто наукові знання, вони вже існували, певні математичні знання, тобто як практичний такий засіб вирішення проблем, які стають там. Наприклад, як вирішити проблему - при будівництві пірамід Фараона розраховувався з робітниками у вигляді заробітної плати була їжа, їм давали коржикі. Працюють 100 робітників, їм треба видати стіл і ложки і відповідно існує повар, тобто пекар, який ці коржикі виготовляє і сам пекар, також йому треба їсти, ось і йому, наприклад, забули якось, щось сталося, що йому їжу ні далі, він виготовив 100 коржиків, а сам не отримав. З цих 100 коржиків взяв собі одну і з'їв за роботу. Тобто, тепер є проблема, як поділити, дев'яносто дев'ять коржиків на 100 робітників? Ось така такого прикладу завдання треба було вирішувати. З математики, відповідно з геометрії, також ми можемо казати, Далі, якщо ми візьмемо якісь практичні засоби пов'язані з календарем і не тільки з календарем, а вже у 3му тисячолітті розвинуто виникає астрологічне уявлення, тобто бажання знати, що там буде далі, то на базі цього виникає астрономічна потреба в астрономічних знаннях і то що дійшло до 2го тисячоліття до Нашої ери це текст, в якому написано на аркадській мові, в сучасному вигляді, вони називаються каталоги зірок. Це каталоги які описують рух зірок, але ж достатньо скажемо так,

точно вони описують і їх також можна вважати науковими текстами. Хоча, теоретичної бази там немає, тобто чому вони так рухаються, чому саме так, а не якось по іншому, але достатньо вони вже були достатньо точніше якийсь, щоб імперичні закономірності виявити у їх руху, в цих зірок і на базі цих закономірностей давати підказання змінні, що можна використовувати в практичних цілях, в ідеологічних жреці могли використовувати, і так далі. Тобто знання, вже накопичувалися, але ось вони не мали теоретичного осмислення, тобто, як це відбувається? Чому саме так, а не щось інше відбувається? Відповіді на це питання не було і мало того, взагалі, у цих культурах також культури стародавнього Єгипту, це питання не виникало. Мабуть, ці люди, які писали ці тексти, вони мали суто практичний розум і питання, чому саме так, їм не приходило в голову. Відповідь, у примітивному виді, що така воля богів на всі випадки життя. Але ця культура існувала, таким чином вона розвивалася. Було математичне знання, астрономічне знання, медицина достатньо розвинута була та астрономія. Все це було технологію, це не була наука, це було ремеслом, тобто математик в епоху ще до виникнення ЄВМ в наш вже час, десь 50х, 40х, 30х роках була така спеціальність вчислитель, де щотижня проводять розрахунки. Науці потрібно спиратися на філософію.

Філософія виникла у стародавній Індії, стародавньому Китаї та стародавній Греції. Але сталося так, що тільки у стародавній Греції філософія виникла у такій формі, яка створила базис для виникнення і розвитку функціонування науки, тобто теорії. Чому це так відбулося? Чому саме Греція, стародавня Греція? Це є дуже велике питання до цього. Відповіді однозначної нема, дуже велика кількість гіпотез існує. Це випадковий збіг обставин декількох факторів, вони разом всі збіглися у культурі Греції і виник ось такий феномен. Можна стверджувати, що взагалі, виникнення науки, це процес дуже випадковий. Розвиток культури та цивілізації не обов'язково генерує собою науковий підхід, а можна було б залишатися людству, суспільству, цивілізації, культура могло б залишатися у стані такому, що науки нема, а є технології, вони повільно розвиваються. Приклад Китай, вже пізніше, виникнення скла, пороху, паперу і так далі. Дуже великий внесок в розвиток культури та цивілізації, але науки у сучасному розумінні не було. Це було також, як раніше – випадково, чи не випадково, чи знов таки технології, які спиралися на метод спроб та шибок і так далі, а теоретично там не було. Теж саме в Індії, навіть приписують, що і дійсно так вона певним чином внесла внесок у розвиток математики і так далі, тобто Араби на базі індійських чисел вже свої числа записали, якими ми зараз користуємось арабськими числами, але ж це також не було в них теоретичних навичок у індусів, хоча філософія була достатньо розвинута, що це цілий комплекс сучасних обставин склалося і чому виникла широке поле для дослідження.

В чому специфіка? Безумовно, дехто каже про мову, тобто одна з точок зору одна з обставин, що причому письмова мова, тут є принципова річ, тому що наука це теорія, а теорія, вона існує у текстах, тому потрібно, щоб мова була - гарна мова

для того, щоб наукові знання можливо було б зафіксувати і передавати. У Китаї ієрогліфічна система не дуже сприяла, специфіка мови санскриту Індійської мови, а ось Грецька мова була дуже такою сприятливою для цього – це один з варіантів, інший фактор стосується того, один з факторів, це інший фактор. Ми можемо сказати, що безумовно, ну достатньо специфічна система античної Греції була, політична система, так звана демократія. Ця демократія, вона генерувала, не тільки вона це, мабуть, знов таки, специфіка культури така достатньо вільна, бо у греків не було держави централізованої, у них були міста, держави, міста, хоча це не притаманно для стародавньої Греції. Вже в епоху Бронзового віку існували держави міста, вони не існували у всіх культурах і в стародавньому Єгипті і стародавньому Китаї і Месопотамії в інших, тобто це первинна така ступінь розвитку цивілізації, але потім між городами починається змагання і в кінці кінців поступово одне місто під починає собі інші міста і в кінці кінців складається держава у сучасному сенсі, тобто це те місто, яке перемогло усі міста воно стає столицею інші міста стають провінцією і ось те, що ми маємо кордони, столиці, провінції і так далі у сучасному розумінні. Це пройшла і Греція безумовно, але коли відбулася криза, то дві з 4х культур, таких великих Хетська та Грецька, вони зникли взагалі, залишились тільки стародавні єгиптяни та знов таки культура Месопотамії, це сирійці і так далі, то що ми називаємо античною Грецією, тобто це криза, кажуть так і кажуть криза бронзового століття, а після цієї кризи виникає епоха заліза і ось в епоху заліза це класична Греція. Це 1е тисячоліття до нашої ери. Якщо у Єгипті і Вавилоні там ось це держави, вони виникають, тобто продовжують своє існування централізованої держави, то у Греції відбувається певний ренесанс, але взагалі то ресурсів не настільки велика кількість, щоб цей ренесанс відтворився у централізовану державу і розвиток у політичному сенсі, у культурному сенсі фіксується, зупиняється на ось цієї стадії, коли багато міст було міст держав, тобто ні в одного міста немає ресурсів для того, щоб опанувати за захопити усі міста і перетворитися у цю державу, єдину державу. Це створює конкурентне середовище, взагалі то і у самих містах це конкурентність також за рахунок того, що там також нема сил, які б змогли концентрувати ресурси і, відповідно, концентрувати владу. І ось цей, тобто то що ми називаємо демократією з цієї точки зору це слабкість держави, перш за все, бо безумовно, якщо ми будемо порівнювати там той же бронзове століття, бронзовий вік, то сильні централізовані держави, вони більш могутні, вони більш сильні, вони можуть функціонувати більш ефективно, тим паче, у таких складних епохах взаємодії, конфліктів постійних і так далі, і тому подібне. Греція, вона, стара Греція, класична Греція, вона була слабка, але якщо вона існувала у такому вигляді у епоху Бронзи, безумовно, вона довго не протягнула, вона була б завойована, але сталося так, що конкурентів не було їм. Після кризи бронзового віку, тобто ніхто не загрожував Греції протягом декількох століть, тобто сама 1 загроза, така найбільш сильна це з боку Персії була вже набагато пізніше, а так вони жили собі на страхах були вільні у тому сенсі, що в них була, крім конкуренції, змаганність культури, вони могли собі дозволити і у політичному сенсі це відображалось у наявності

демократії знов таки інститути демократії вони були у вони це природні інститут для того етапу, коли існують міста держави, коли вони поміж собою сперечаються, але ж там у інших країнах, в інших культурах це також достатньо швидко закінчувалося тим, що скажемо політичну владу і ресурси та політичну владу зберігали в руках війська професіонального, тобто, в Греції професійного війська в цих містах не було, були що ми називаємо ополченням і цьому, знов таки власті, ресурси не зберігали в своїх руках, а в інших культурах набагато раніше в бронзовому, на початку бронзового століття, виділялася група професіональних воєнних котрі зосереджували власть, ресурси і все демократія закінчувалась. У Греції в силу того, що ось вона якось була в певному сенсі її можна розглядати з точки зору історичного розвитку недорозвинутою культурою, там виникла демократія, виникла змаганність і ця змаганність, вона зробила певний соціальний запит на раціональне розуміння, раціональні міркування і ось це породжує Грецьку філософію. Тобто задають грекам спочатку ось такий раціональний підхід до розуміння усього, що з ними робиться до того, що їх оточує там і так далі, і тому подібне. Ось, а вже пізніше, трішечки пізніше суто в політичних процесах виникає постаті Сократа з одного боку з іншого боку постаті Софістів, які також, я маю на увазі Сократа, софістів, софісти вони протистоять одне одному, вони стоять на протилежних позиціях. Безумовно, там софістів було багато, Сократ один, то це перш за все позиція Сократа. Тобто позиція софістів, софісти це Софія, мудреці з грецької, вони займались тим, що навчали бажаючих за великі гроші певним речам, а саме риторики, аргументації, тобто гарно говорити аргумент мистецтву переконання і так далі. Люди, які прослухали цей курс, вони софістів, вони претендували на якісь політичні ролі і для того, щоб своєму електорату сподобатись, вони повинні були гарно казати і ось ці статисти за гроші навчали цих людей. Гроші великі платили і софісти непогано заробляли. Потрібна була якась теоретична база і їх база, софістів, полягала у тому, як казав Протагор «людина міра всіх речей», тобто, щоб не казала людина, тобто не існує об'єктивної істини. У кожного істина своя і головне це мати можливість мати здібності, довести свою істину, репрезентувати ю іншим, щоб вони її, грубо кажучи, з'їли. Якщо це ти можеш робити – молодець і бути тобі політичним діячем. Відповідно, як у нас зараз, ось це була позиція софістів. Сократ їм протистояв, він казав, що ні Ви шахраї, шарлатани, істина одна на всіх. Він там розробив, що вона існує об'єктивно незалежно від людей є у кожного, але люди просто про неї, не знають, не розуміють. І головне завдання філософа Сократа - зробити так, щоб ця істина зрозуміла, стала людям, яка присутня у кожній. Він робив це не за гроші, а безплатно, місію виконував, тобто ось на цей протилежності ті казали, що істин багато кожного своя Сократ казав, що вона одна на всіх, ті робили за гроші, Сократ робив безкоштовно. Це протиставлення, безумовно, проти Сократа настроїлось суспільство, були не задоволені, заздрісники і інше. Закінчилось тим, що його приговорили до смертної кари, звинувативши в нешануванні богів, в розбещенні молоді та інше. В кінці кінців стратили, йому пропонували тікати, але він не захотів. Сказав, що закони

повинні виконуватись, якими б вони не були. Так закінчилася історія, але ця позиція, про те, що істина одна на всіх, безумовно, вона ставить питання, а в якій формі вона для всіх існує? Тобто, якщо ми розуміємо що істина у кожного своя це ясно, тобто у кожного є своє розуміння. Воно знаходиться всередині ума, тобто в голові і у кожного своя голова, тому істина в кожного своя, а ось коли вона одна на всіх, то як вона може існувати і як вона туди потрапила ця істина? Ось це питання, безумовно, виникають при аналізі Сократа, але у Сократа були учні, достатньо багато учнів було і одним з учнів був Платон, який собі за мету поставив вирішити цю проблему і вирішив її наступним чином. Він розбудував теорії ідей, тобто він каже, тобто відповідає так, як людина упанувала Загальну істину, якщо у кожного розум свій і він знаходиться у нього індивідуально в голові. Він казав, що існують ідеї, тобто загальні властивості речей, наприклад, ідея стала, що собою являє це певний стіл, який не має ніяких загальних, ніяких індивідуальних характеристик. Тобто він не має розмірів, він немає матеріалу, з якого виготовлені реальні стали, він не має кольору, він не має геометричних якихось характеристик, але є в нього те що є загальним для усіх столів, це стільниця, яка піднята над рівнем полу, ось ця характеристика вона існує окремо десь у світі в певному місці, це місце він пов'язує з космосом космологією і каже, що світ, який ми бачимо, тобто зоряне небо воно саме зорі знаходяться на сфері не рухливих зірок, тобто вони прибиті до твердої сфері, а за ту творчу сферу ми можемо поглядом уникати органами чутств, поглядом проникнути, ось там знаходяться ідеї. Всі ці ідеї людини, тварини, собаки, кішки та ще щось, все це знаходиться там, всі ці ідеї, а далі людина після смерті, вона, людина складається із тіла та душі, душа після смерті, вона летить за цю сферу бачить там ідеї, потім повертається у новому тілі, нове тіло і там тоді споминають всього, що вона бачила і таким чином ось ці ідеї попадають у душу, тобто свідомість людини. Така теорія була в нього. Про сферу, про космос і так далі, ця ідея про то, що космос є сферичним, тобто такий, як у матрьошки, одна в іншу сферу, і всі вони заложенні і взагалі-то, космос полягає собою всі такі сфери вона була відвинута, тобто ми знаємо, що земля кругла. Це сказав першим Піфагор - філософ. Він узагальнив знання, які спиралися на знання текстів, про які я казав астрономічний тексти, зіркові каталоги, але там напряду не було сказано, що всесвіт є сферою, взагалі-то, там здавалось тільки то, як рухаються зірки. А що є собою всесвіт, взагалі там не було сказано, бо їх це питання не турбувало. У сучасному розумінні сферичні координати, тобто зірки, якщо з опису слідувала те, що зірки рухались по сфері і це дозволяло стверджувати, що дійсно Всесвіт є сферою, звідки відомо, що так Греки на це спиралося, тому що більше половини ну десь приблизно половину сузір'я яким ми зараз користуємося є грецькими назвами. Вони були скопійовані з цих текстів, тобто половина сузір'я і розташовані назви, це месопотамські сузір'я, які були описані в цих текстах. Але повертаємось до філософії до Платона.

Платон сформулював цю теорію, його учень Аристотель, вже учень Платона, він спочатку його прийняв, а потім почав критикувати. Він казав у своїй критиці,

що це припущення про те, що ці ідеї існують десь там за сферою нерухомих зірок - це не нерозумно. Він там приводив аргументи відповідні йому, то саме сперечався Платон, він йшов, він спочатку в навчився в академії Платона, яку Платон заснував, потім викладав там, потім пішов з цієї академії із-зі розбіжностей. Він саме аргументи приводив і він казав, не яких не існує ідей самих по собі, а все, що існує це ось речі, які нас оточують і ось це оточення, кожна річ, вона складається із 2 складових це матерії та форми.

Папір і все інше, що нас оточує. Кожна річ вона є реалією, на відміну від Платона, який стверджував, що реалію є ідеї, і состоїть із 2 складових це матерії та форми. Наприклад, це олівець, він состоїть із 2 складових матерії та форми. Матерію є деревина, тобто це речовина, з якої він виготовлений, де деревина і графіт, який у нього внутрішній – це матерія, а форма – це назва. Тобто ми назвали олівцем цю річ, певний склад деревини і графіту і ось тоді буде реальний олівець. Тобто форма, тобто слова, що є узагальненим, що є узагальнююче і що відповідає на питання Сократа, чому істина одна для кожного, тому що вона існує об'єктивно, а не у ідеях, а у речах. Через слова існують об'єктивно. Відповідь така була Аристотеля і ось це існування загальних речей, загальних понять воно і відкриває науку. Ми кажемо, дійсно існує така точка зору, вона поширена дуже, що Аристотель – є батько науки. Як це відкриває взагалі, чому слова від загальні слів відкриває ось науку взагалі, тому що Аристотель доводить це до певної межі і на базі, якщо слова існують об'єктивно, то потрібна якась наука, яка буде про слова і він формулює цю науку під назвою – логіка.

Безумовно, вона існує, існувала і до Аристотеля, але він це формалізує, тобто записує що ось є така наука в явному виді. І одним з основних методів науки і взагалі логіки науки, відповідно це дедуктивний метод, тобто метод від загального до частку, і це дозволяє йому, якщо він каже, що існує ось загальні поняття в тому сенсі. То це дозволяємо розробити загально-науковий метод, тобто універсальний метод логіки і тим самим і народжується наука. Знов таки про метод, про дедукцію і чому Аристотель? Є така наука геометрія. Геометрія з грецької мови перекладається гео – земля, метро – смерю, ізмеряю, тобто земледеліє. Воно припускає певні підходи, засоби, методи і так далі, і тому подібне. Безумовно, ці методи вони накопичуються, вони знання якось формуються, але ми знаємо, що є геометрія, як наука виникає з тоді, коли Евклід записує, систематизує, формулює. Що робить Евклід? Він застосовує загальний Аристотелівський метод – метод дедукції. Він каже, що є певні якісь загальні положення, які називаються аксіомами, а потім логічним засобом виводить з них теореми. І це буде наука, ось таким чином воно виникає. Аристотель розробляє цей універсальний метод, а потім цей метод може бути застосований до будь чого. Для землідилля, для земліміріння він був застосований, виникає геометрія. Якщо його застосувати до права, виникає пізніше, було зроблено, римлянами виникає римське право. Ось яким завгодно таки ми зараз користуємось система римського права, де знов таки логіка – є методом доказовості, і що таке право, як такове. А що таке судовий розгляд? Це коли є точка зору,

обвинувача точка зору, захисника де кожний обмінюється сторонам, інша сторона захисту, вона репрезентує свою доказову логічну базу, тобто обвинувачення повинно довести, що логічно довести з аргументами, якими аргументами довести, а сторона захисту логічно з аргументами зобов'язана довести, що звинувачуваний невинен, а суддя він вже розглядає ці терези які зображають правосуддя. Ось суддя він робить оце, хто ж був більш аргументовано і логічно, чи сторона обвинувачення, чи сторона захисту, тобто це знов таки метод певний метод, який розробляє Аристотель, тобто Аристотель, він формулює ці з методологічні засади, методологічну основу і таким чином виникає наука. Він сам розробив дуже багато, є засновником фізики, є засновником космології з наукової точки зору, є засновником біології, є засновником психології, є засновниками економіки, тобто багато дуже багато науковців створив Аристотель. Деякі з цих, його внеску встановлення науки, вони вже, наприклад, у фізику воно вже не має значення, бо фізика за змістом вже інша, хоча знов таки фізика класична, яка потім сучасно переросла, вона виникла з протистояння Аристотеля, тобто не було б Аристотеля і фізики не було б, фізики у класичному вигляді. З біології ідея систематизації, вона існує і зараз, з космології також дуже велику, скажемо так, це основа потім, яка розвивалась з точки зору змісту, вона вже не відповідає безумовно, але як початок вона має цінність історичну, ну і так далі, так далі дуже велика, дуже великий внесок і з Аристотеля і починається наука у цьому у нашому розумінні.

Якщо ми узагальнюємо, тому можемо сказати, що ця тріада філософів, Сократ, Платон, Аристотель, вона була тільки у грецькій культурі. Саме у грецькій і саме ось ця тріада, вона сформулювала засади наукового, точніше напрямок руху цих від 3х філософів, від Сократа до Платона, від Платона та Аристотеля воно сформувало наукове розуміння у інших філософіях, індійський та китайський не було таких філософів, і саме тому там не виникла філософія. Певним чином це може бути, можна інтерпретувати, як і випадковість, певна випадковість. Якщо б ми десь розглядаємо там інші світи, позаземні цивілізації там, можливо, науки і взагалі нема. Ось питання, чому мовчить космос, чому не відповідають нам браття по розуму? Одна з відповідей може бути такою, що відповідає, є кому відповідати, але вони не можуть, бо у них немає науки, бо щоб відповісти треба мати розвинуту науку, мати там вчасності як мінімум прийти до відкриття радіоволн, радіозв'язку і так далі. Аристотель у якого також був свій учень. Але ж якщо у культурному, то в нього також був свій учень, і цей учень був Олександр Македонський. І саме Олександр, він вже зробив ті зміни у суспільстві, які дійсно можна сказати, вивели людство на інший напрямок розвитку, в чому полягає, якщо так дуже коротко, то я вже казав, що ось центр світу був вас точно Середземномор'я. Ну і перш за все, це був міжріччя – Месопотамія. Але велику кількість до 529-го року до нашої ери, були семітські народи у цьому плавильному котлі, тобто те це був центр цивілізації, як зараз. Вочевидь, щось зараз вже пішло на спад, але як там 20 років потому? Що було центром світу 20 років, там навіть 10 років. Ну всі сказали, що це Америка. Ось так як Америка 20 років тому все, Сполучені штати, так і декілька століть може навіть

тисячоліть центром світу був междуріччя і зі столицею Вавилоні. У 529 році вперше захопили Вавилон. Але ж центром він все одно, ця культура, ця величезна культура з багатою традицією, наслідками, там це так скажуть це світу, як хтось, як щось розуміти, то достатньо Біблію почитати, там одкровення набагато слово, там Вавилонна кратко поміняється, причому самих, а пісок це таких бід основне після це негативна сила і так далі, окрім затьмив собою всього та центр міра, у буквальному смислі центр міра, а Греція на той час була якоюсь провінцією такою, що вони могли, що просто спорить. Вони не могли ні городів строїть, не завойовувати території. Олександр, он рішив поміняти такий світовий розклад, тобто новий, як сам новий світовий порядок построиць. А для цього йому необхідно було захватить, елінізувати, що він і пішов війною на Персію, захватив Вавилон пройшовся по всім персидським володінням та дійшов до Індії і де тільки можливо було, тобто створював міста свого ім'я. Він так і називав Олександрії. Він не створив. У вікіпедії про Олександрії Олександра декілька створив, певні зникли, потім після його смерті, певні, вони не стали центрами елінізації. Наприклад, Афганське місто Кандагар теж засновав Олександр, але ж воно там еліністичного нічого нема. Певні міста, наприклад, як Олександрія єгипетська, такі і до сьогодні існують. Зерно Аристотеля не впало задарма, якщо вплив Аристотеля на Олександра можна тільки одною річчю підкреслити у Олександра було 3 фетиші, такі 3 речі, які він завжди 24 на 7 носив з собою. Це в нього був кинджал, була шкатулка і у шкатулці лежав екземпляр Іліади з коментарями власноруч писаними коментарями Аристотеля. І ось цей текст Іліади с коментарями, він завжди носив з собою, ніколи з ним не розставався, як наказ Аристотеля Олександру. Розуміння того, що ось Греція це не якась штатна провінція, а це центр світу, це люди, які достойні того, щоб панувати у світі, але панувати не тільки силою зброї, але панувати, перш за все, тим, що відношення до науки, відношення до мистецтва, відношення взагалі до світу. Розуміння світу, таке філософське панування, бо греки це кращі люди, вони найбільш розумно розуміють світ і ось це розуміння, естетику і все інше. Вони повинні нав'язати усім всім іншим. Ось така установка була у Олександра, значить, що в нього вдалось, що не вдалось. Також відомо, він помер дуже молодим у віці 33 років. У тому самому Вавилоні, який він захопив. Потім зразу після його смерті почались громадянські війни між його полководцями і в кінці кінців через невеликий час його держава розпалась на 4-ри держави. Але коли Аристотель був вчителем у Олександра це підлітки були. Сам він був і з ним навчалися такі ж підлітки його друзі, як і він сам греки, які потім стали у нього полководцями і ось ліди керівників – царів, ось з цих 4 держав 2 царя, вони також були учнями Аристотеля, вони також у нього навчалися. І ось саме вони, зокрема, Автоломей у Єгипті. Він також ці вказівки, ці побажання, це розуміння Аристотеля, він також впровадив у життя, він також робив цю ідею, яку Аристотель нав'язав Олександру. Він нав'язав і оцим хлопцям тоді, які його реалізували, і завдяки цьому в культурі і історії науки виник так званий еліністичний період, тобто період розквіту науки, десь приблизно до 1 століття нашої ери, тобто до розвитку, до формування римської

імперії, а цей період дуже важливий перш за все, знов таки він в Єгипті, Коломийському Єгипті, яку заснував цю династію учень Аристотеля Птоломей. Вона характеризується знов таки розвитком науки. Дуже велика кількість чинних, це саме основне функціонування інститутів. Тобто в уперше у світі ось у талалаївському Єгипті завжди ну перш за все і не тільки. На сліді Олександр, значить, але в Єгипті в Олександрії теж саме Олександрії єгипетській, яка була названа ім'ям Олександра, значить виникли перші наукові установи, які планували, тобто фінансувалися за рахунок держави. Ось це основне це фундаментальне вперше в історії наука ну і мистецтва першою мірою, певною мірою, наука стала державною справою. Ось і саме існування по-перше бібліотеки Олександрійської великою, дуже великою, якою там був штат переписувачів, а переписувачі ж високооплачувана на той момент була робота. Були правила також, що будь який корабель, який заходив до Олександрії, в нього проводився обшук на кораблі, якщо там знаходили якийсь текст письмовий, то він вилучався, і переписувачі бібліотеки робили копію і потім віддавали на кораблі, тільки після того корабель міг впливати, коли копія була знята і у бібліотеку покладена, це по перше. По друге музійон, так званий музійон, тобто храм муз. Там декілька цих муз, взагалі то це була муза астрономії, тобто на той час мистецтво та наука вони були нероздільні. Тобто це був ні у сучасному розумінні храм мистецтв, а це було таке поєднання храмом мистецтва та науки. Значить, і ось саме тоді в епоху елінізму, наука розвинута була, дуже розвинута, досягла великих, такого рівня що можна сказати ось що цікаво, з точки зору технологій можна було б описати? Ну по-перше ось цікаві речі, що досить розвитку у теоретичної механіки, це стало не теоретичний, а в практичний, це стало відомо вже, зрозуміло рівень розвитку, вже відносно недавно, коли були зроблені дуже ґрунтовні дослідження, так звана антикітерського механізму. Що це за механізм, це у 900му році біля берегів Антикера, у Середземному морі був знайдено корабель 2го століття до нашої ери, велика римська галера, там було статуй багато, вона дуже була велика, велику кількість речей там знайшли і, у тому числі знайшли якийсь предмет, який не зрозуміло. Спочатку, взагалі то не було зрозуміло, що це таке, і потім вже поступово там і вже так дуже досконально у кінці 20 на початку 21 століття були зроблені дослідження, там метод неруйнівного контролю, ультразвук і дуже багато інших таких речей було зроблено і виявилось, що це як встановили перший аналоговий комп'ютер у світі другого століття до нашої ери. Він працював таким чином, що він може розрахувати біля 40 параметрів руху не тіл, тобто достатньо докладно, повністю був він враховував рух сонця, рух луни, рух планет це ідея була такою, ось повний цикл, наприклад, якогось там 295 днів, наприклад, там чисто умовно, ось він досягався тим, що зубчасте колесо мало 295 зубців і такі параметри руху передавалися за рахунок кількості зубців з одної сторони, а з другої сторони нерівномірності руху передавалися за рахунок зміщення центра обертання. Проте параметри, а вони получали точні для руху планет за рахунок зміщення центра тяжкості. Тобто була дуже складна система, дуже складна механічна система, вона вручну є приводом,

приводилась, тобто обертаєш ручку і виставляєш положення яке потрібне. Обертаєш ручку і тебе там покажете ближчайте сонячне. Ось це один приклад. Ще один приклад, також це перше століття нашої ери вже Герон Олександрійський, він зробив таку модель двигуна, парового двигуна, тобто це був і такий ну циліндр, можливо, або сфера зсередини якої заливалася вода, ставилась на вогонь, а з боку були сопла для виходу пара і пар виходів і воно починало вертеться, все здавав, розчищаючи момент пар на 4 це тут знов таки один крок до парового двигуна достатньо було тільки оцю енергію, що обертається, перетворити на поступальну. Дійсно ось цей період певне науковий розвиток вже існував там можна і Архімеда згадати і інших вчених знов таки астрономів, математиків Діафантова алгебра. Тобто, я вже казав про геометрію Евкліда, тобто дійсно ми можемо казати, що вже у теоретичній основі знов таки відносно технології і того, щоб зараз назвали теорії механізму і машини, Вітрувій він також був математиком, архітектором у тому числі механіком. А може ви бачили зображення людини, яке пов'язують з Леонардо да Вінчі ось п'ятикутник, так вписано людина розставляє руки ноги і голова, ось так це зображення Вітрувія Леонардо да Вінчі перемалював це, а це пошук пропорцій у тілі людини саме Вітрувій шукав ці пропорції, тобто він цей Вітрувій зробив знов таки відкрив таку теорію передаточного числа збудував для їх для зубчастих передач. Дуже багато було зроблено і у науці, і саме у тому, що ми назвали Теоретичною прикладної механіки взагалі то прикладної науці. Взагалі ось ці 2 достатньо, тільки 2. Герона Олександрійського паровий двигун, Герона Олександрійського і теорія Вітрувія і взагалі то теорія машин, теорія зубчатих передач. Ну, можливо, це вже є базою певною базою можна було би, щоб напружися там і взагалі-то розробити вже паровий двигун у сучасному розумінні так, він як був, яким він був, розроблений у 17, 18 століттях. Взагалі база по крайній мірі база була. Але як ми знаємо, цього не відбулось. Ось цей підхід, тобто цей сплеск науки, розвитку науки у епоху еллінізму з 3, 4 по 1 століття і розвиток більш пізніший розвиток, є у часи римської імперії, він не привів до технологічного стрибка, тобто наука та технології вони були, були розподілі, незважаючи знов таки, незважаючи на те, що теоретичні і навіть певні практичні знання вони були розвинуті, чому виникає питання, чому це так? Чому це так і ситуація більш складною стала? Більш складною стала у 3 століття, тобто епоху елінізма змінилася епохою римської імперії. Римська імперія процвітала 1-2 століття нашої ери, а ось 3 століття там почалися кризові явища дуже складні, значить і дуже трагічні для самої римської імперії вони мали назву наслідки знов таки. Багато точок зору існує. Чому це так відбувалося? Одна із цих точок зору пов'язана з тим що, да дійсно, там певні були організаційні моменти, організаційні проблеми, були основані на об'єктивних проблемах пов'язаних з технологіями. Перш за все, з технологіями із процесами об'єктивного характеру виробництва, про що йде мова - про те, що з приблизно 2-3 століття нашої ери почав суто змінюватися клімат. Клімат почав бути холоднішим, і це відобразилось на виробництві сільськогосподарському виробництві, тобто для того, щоб це нівелювати, урожайність упала. Сільське хазяйство для того, щоб це

невільювати, потрібно було б розширити виробництво, а для того, щоб розширити виробництво, потрібно було залучати більше робочих. У той же самий час десь приблизно з 3 століття до нашої ери вся взагалі-то вона с самого початку була заснована на а рабській праці безплатні рабській праці. Вона базувалася саме на тому, що раби працювали, але ж раби вони не ефективні. Тобто, простіше кажучи, вони - раби працюють ефективно декілька років, потім їх ефективність падає. Також для великих міст і взагалі то римської культури, у них був знов таки культурний шок, і цей шок заставляли працювати не на страх, а на совість, а потім, вони розуміли, що вони працюють задарма, потім за погану їжу і в них була відсутня мотивація працювати. Безумовно, що з ними треба було робити, можна було вбити, але все ж таки це не раціональне, нерозумно і римляни по іншому поступали, вони просто надавали їм свободу. Зробили вільними мігрантами, а на їх місці брали нових рабів і так декілька століть. 1, 2, 3 коли розповсюджувалася території імперії, вона завоювала новий простори, то ця система працювала, а потім, коли вже при цьому розвитку, то рабі закінчилися нові раби, а тут і ще виникла проблема з робочими руками. Для сільського господарства ось і все це привело до дефіциту робочої сили, тобто не квотний не вистачало робітників, що ми можемо у цій ситуації? Сучасна людина, що вона скаже, коли не хватає, так це і знов таки і Античні розуміли, той же самий Аристотель також розумів, якщо не хватає людей, то якщо не хватає рабів, то треба, щоб цю роботу виконували машини. Ось дуже така проста річ. І тобто про що йде мова що передумови цієї технологічної революції вони називали, ну, вони були, вони сформулювалися на той час існування римської імперії, але цього не відбулось. Ми знаємо, що цього не відбулось і відповідь дуже, як би і чому це відбулось знов таки? Багато можна відповідати, а одна, але одна з цих відповідей полягає у тому, що для розвитку технологічних ось цих вирішень треба було доточувати інтелектуальні зусилля. Правління просто не було. Чому? Тому що саморозуміння суспільства було інше, тобто знов таки Аристотель сформулював розуміння, от яке притаманне взагалі-то стародавньому світу про те, що усі люди різні, тобто вони усі діляться на 2 категорії. Онтологічна по своєму буттю вони різні 1 це вільне від природи, а інші в 2 це раби по природі і ось вільне по природі вони існують для того, щоб отримувати в них основне це залишок вільного часу, і вони існують для того, щоб отримувати естетичне задоволення від занять наукою та мистецтва. Це їх сенс буття, сенс життя, вільних по природі, а рабів по природі вони не можуть цього робити, тобто отримувати вони не здатні отримувати естетичне задоволення від науки та мистецтва. Вони здатні отримувати задоволення. Тільки від скажемо так якихось матеріальних отримання матеріальних вигод і тому ось 1 вільні по природі вони займають, займаються мистецтвом та наукою і все таки інше, і щось шукають якісь закономірності пропорції естетичне від математики отримують задоволення. Каже там щось знаходять якісь цікаві пропорції, все таки інше, а ті люди, які по природі, чи вони можуть не обов'язково бути рабами, де юре вони можуть бути вільними і навіть заможними, але ж вони все рівно залишаються рабами. Ось вони отримують

задоволення від того, що вони скажемо так, якийсь прибуток отримують то вони займаються ремеслами та торгівлю дітям на стіну іншим. І ось одне вони не пересікаються своїй інтелектуальній діяльності, тобто що ну знов таки приклад. Відносно потреб значить самого початку, як тільки почали вирощувати злакові культури, найбільш тяжким трудом найбільш трудно затратним процесом була прес для переробки зерна в муку. Цим займалися ручною, так сказати, воду в ступі, тобто зерно уступі толоч. Це було дуже трудоємким. Дуже великий, такий затратний процес і робили саме раби у Римі. Але дані кажуть, що це у римській імперії використовували дуже мало їх там всього 92 млина, а тільки в середньовічній Англії там де 12-13 століття. 11 століття там 6000. Саме це було б розумніше перейти на ось ці механічні, розробку цих засобів технічних, засобів для того, щоб функціонувала економіка, функціонувало виробництво і таке інше. Але цього не було зроблено. Чому знову таки відповідь? Ну, гіпотетична відповідь полягає у тому, що ось це розуміння, тобто тих, хто розумівся на це та на кшталт Вітрувія і інших вони бажали, вони могли побудувати ось цей антикітерський механізм для того, щоб описувати якісь небесне явище. Бо це естетично привабливо, а для того, щоб побудувати млин, для того, щоб хтось працював, бо замінити працю рабів. Раб і робота одна керівництва значить, тобто це доля лідера, був і інтелектуалу свободи, ми по природі повинні направлять свій розум, то удвічі для того для того, щоб подумати, як там полегшити життя рабів. Тоді так просто ось ця ситуація вона і привела у кінці кінців до кризи глибокої кризи. До того ось що цей дефіцит вирішувався, яким чином, тобто, якщо не розвивалось виробництво, залишалося великий капітал, і якщо капітал неможливо було вкласти в виробництво, в розвиток там майстерень міст і так далі, то його вкладали у землю і крупне, а значить покупали великі кількості землі в з'являлися оці відпущені раби. Вони їм не надавали вільну, які надалі надавали цю землю сільськогосподарської на правах оренди. Вони їм платили, а платили орендну плату, а потім вже коли міста, бо там не розвивалося взагалі, то економіка міст вона не розвивалася. Вони занепадали то ось ці багаті вони на своїй землі і переселялися, будували там замки, брали свою обслугу. Тобто, ось так римська імперія плавно перейшла до феодалних відносин, а там вже наука. І взагалі, то будь які теоретичні засади, ось ці Аристотелівські забобони вони були не потрібні. Там же нічого такого не було. Кожен зі своєю довольством і настав повний упадок у західній римській імперії насамперед повний упадок у науці. Катастрофічні такий події все про науку забули, і ніхто не згадував. Таким чином завершилась ця ситуація, і тільки через 1000 років ми вже наступного разу будемо розглядати цю ситуацію, яка відбулася у Європі з початком відродження і з кризою середніх віків, яка знов таки повторила оцю ситуацію з кризою робітничої сили через 1000 років. Вже по іншому ситуація, тобто вона була подібна до тої, що була з кризової ситуації римської імперії, але вона розвивалась по іншому. Чому? Тому що був вже інший погляд на людину. Якщо знов таки у стародавньому світі взагалі, починаючи ще ось з виникнення 1 міст там Месопотамії, там розвитку цих цивілізацій і так далі. Подібно це розподілення

людей, фундаментально розподілення людей на еліту скажемо так і інших еліта, відповіла вона. Відмічалася. Вона відмінно була відмінною по своїм якостям, по іншому це були інші люди. Це, мабуть, люди було, не були інші люди, чим усі інші і ось це було притаманне вже казав усьому стародавньому світу. Ось цій міні серед земного місяць, рідше земна морська, східного Середземномор'ї і взагалі в світі, то християнство воно змінило ситуацію, бо згідно християнство нема не ліна, не іудея з етичної точки зору, а з точки зору скажемо так, іншої точки зору взагалі людину усі люди є раби божі. Ці люди є однакові з точки зору християнства, і ось це, безумовно, сприйняло вирішенню цієї проблеми, пов'язаною з технологічним розвитком і вже це було по 2, і саме ось ці зміни вони стимулювали цей ривок, який відбувся через 1000 років після оцієї катастрофи, занепаду катастрофи римської імперії і перевели в кінці кінців до сучасності до сучасного розвитку науки, технологій, об'єднанню науки та технології, тобто знов таки питання спочатку задавали, а як це ось там Архімед все інше, як це наука не розвивалася? Як це технології не було? Ось у цьому сенсі не було, тобто знання були безумовно, знання були і але ж вони не знайшли масового застосування, вони не були масово застосовані і розвинуті не були достатньо велико, і якщо б це відбулося на 1000 років раніше, то можливо, ми б мали зовсім іншу історію, але цього не відбулося і ось ми маємо то що маємо.

Соціум, наука та техніка в пізній Античності

У кризу середньовіччя передумови технічної революції та виникнення капіталізму. П'ятисот років і за сучасний засіб життя, сучасна технологічна, ось технологічний розвиток і все таке інше пов'язане безпосередньо з цим суспільним устроєм цим суспільним засобом життя є його безпосередньо продовження і порушення. І тому для того, щоб зрозуміти сучасність, треба ось буде достатньо дуже детально розглянути. Будь-які соціальні глобальні людські явища мають два види причин: зовнішній та внутрішній. Внутрішні пов'язані з самою людиною, засобом організаціях суспільства, культурою та таке інше. Зовнішні причини від людини не залежать, вони пов'язані перш за все з природою, її загальними закономірностями. Тобто зовнішні причини є об'єктивними, а внутрішні – суб'єктивними. Відповідно до цього зовнішні причини є загальними, вони можуть повторюватися, або мати якусь закономірність, тобто ми можемо їх прогнозувати. Суб'єктивні причини є випадковими, вони ні коли не будуть повторюватись, і тому є не прогнозованими, тому з точки зору наукового підходу та наукового прогнозу, перш за все представляють інтерес науково загальні причини, бо їх можливість дає щось прогнозувати.

Будь який процес у природі потребує енергії. Є 2 закон термодинаміки, який каже, що і будь яка замкнута система, вона прагне до стану хаосу, тобто в неї ентропії росте, а ентропія є мірою хауса. Ось значить, це також фундаментальний закон, який неможливо обійти, але у світі існують багато оборотного. Для

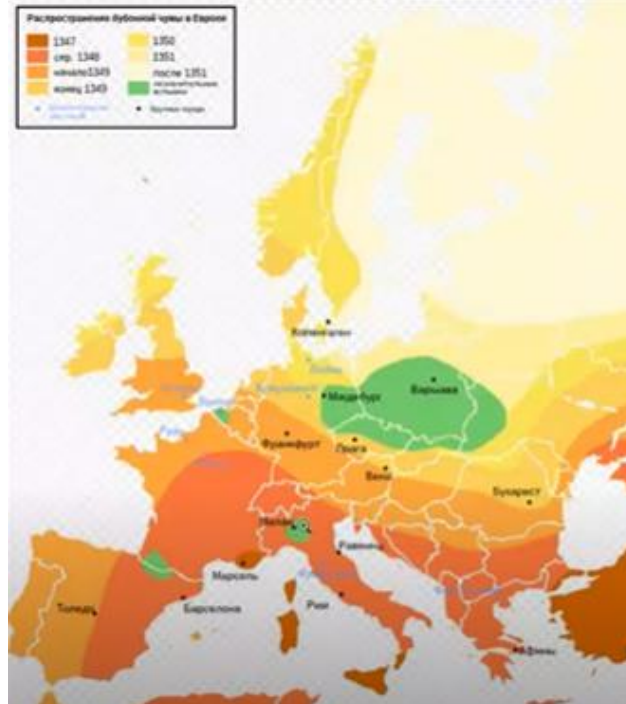

існування, людини та всього живого потрібна енергія. Взагалі під цим кутом, розвиток людського суспільства, будь які глобальні переходи, перш за все пов'язані з зовнішнім та внутрішнім балансом.

У Палеоліті основним джерелом енергії було м'ясо, має велике EROI.

Криза була пов'язана з новим похолоданням, дуже швидким.

Виникнення чуми та її розповсюдження приведено на малюнку 3:

Малюнок 3. Виникнення чуми.

По потенціалу виробничих ресурсів трудових, тобто дев'яносто відсотків, це було селянство на той час у Європі, який у натуральне хазяйства, і, відповідно, дев'яносто відсотків забезпечувалися за рахунок невеликого урожаю, зважаючи вже на гарний, допустим, клімат у 19-му столітті. Документи про те, що причина підвищення заробітної плати робітника, то їсть заробітна плата робітникові за їх глибокого різкого дефіциту виросла. Безумовно, якщо їх дефіцит є, то ніякий заперт не зможе цього змінити. Ситуацію змінити, але просто фіксує про те, що дійсно був дуже великий дефіцит праці. Перш за все, значить, і ось цей дефіцит праці в Британії він спонукав робити певні зміни.

Виникає капіталізм. Капіталізм – суспільний лад, економічна система виробництва та розподілу, заснована на принципах приватної власності, особистої ініціативності, ефективності використання наявних ресурсів, максимізації прибутку (капіталу). Організацію цього виробництва, тобто до капіталу, який він схопив, додається людська праця у вигляді ті, хто працює, вони організують щось, виробляють знов таки саме ну безумовно через обмін, бо якщо виробляє, наприклад, автомобілі в завод, то безумовно робітникам заводу треба щось їсти і так далі одягатися в чому? Тобто автомобілі обмінюються на гроші.

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ САМОСТІЙНУ РОБОТУ АСПРАНТІВ

Самостійна робота займає провідне місце у системі сучасної вищої освіти. З усіх видів навчальної діяльності самостійна робота значною мірою забезпечує формування самостійності як провідної риси особистості аспіранта.

Самостійна робота завершує завдання усіх інших видів навчальної діяльності. Адже знання, що не стали об'єктом власної діяльності, не можуть вважатися дійсним надбанням людини. Тому самостійна робота має навчальне, особисте та суспільне значення. Самостійна робота по кожній темі також включає: опрацювання та аналіз лекційного матеріалу та підготовка до практичних занять.

Виконання самостійної роботи передбачає:

1. Опрацювання навчальної літератури за допомогою бібліотеки університету, мережі Інтернет.
2. Вивчення навчального матеріалу, який дається для самостійної роботи.
3. Засвоєння знань, видів та способів діяльності в конкретній предметній галузі.
4. Самоперевірка засвоєних знань.

Теми для самостійного вивчення

- Історичні типи світогляду, їх особливості.
- Філософія як тип світогляду.
- Форми буття с точки зору сучасної науки.
- Субстанційна та реляційна концепції простору та часу.
- Штучний інтелект та свідомість.
- Основні філософські концепції розвитку.
- Загальні теоретичні положення глобального еволюціонізму.
- Сучасні концепції істини.
- Наука як соціокультурне явище.
- Дисертація як вид наукового дослідження.
- Концепції постіндустріального та інформаційного суспільства.
- Глобальні проблеми людства та їх комплексний характер.
- Сенс людського буття, проблема свободи і самотності.

Література для самопідготовки

1. Бичко А.К., Бичко І.В., Табачковський В.Г., Ярошовець В.І. Філософія. – К.: ЦУЛ, 2010. – 648 с.
2. Пілюшенко В.Л., Шкрабак І.В., Славенко Е. І. Наукове дослідження: організація, методологія, інформаційне забезпечення: Навчальний посібник. – К.: Лібра, 2004.

3. Dusek V. *Philosophy of Technology: An Introduction*, Wiley-Blackwell, 2006.
4. Владленова І.В. Філософські проблеми фізики у світлі розвитку нанотехнологій: навч.-метод. посіб. Х.: НТУ «ХП», 2010.
5. Габермас Ю. Філософський дискурс сучасності. – К., 1998.
6. Горкгаймер М. Критика інструментального розуму. К. : ППС, 2002, 2006. 282 с.
7. Гринів О. Історія філософії. Курс лекцій для аспірантів. – Львів, 2015. – 559 с.
8. Дахній А. Нариси історії західної філософії ХІХ-ХХ ст.: навч. посібник / Андрій Дахній. - Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. - 488 с.
9. Дольська О.О. Філософія сучасного суспільства. – НТУ «ХП», 2011.
10. Дольська О. О., Годзь Н.Б., Городиська О.М., Дишкант Т.М., Тагліна Ю.С. Багатовимірність людини та культури у сучасних філософських ландшафтах. Монографія. – Харків: 2021.
11. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології. Навчальний посібник зі словником. – 4-е видання перероблене та доповнене – К.: КНТ, 2016 – 396 с.
12. Чуйко В.Л. Рефлексія основоположень методологій філософії науки: монографія. Київ, 2000.
13. Шинкарук В.Д., Салата Г.В., Данилова Т.В. Міф як феномен культури. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2018. № 4. С. 17-22.
14. Філософія науки: підручник / І.С. Добронравова, Л.І. Сидоренко, В.Л. Чуйко та ін. Київ: Київський ун-т, 2018.
15. Маркузе Г. Одновимірна людина. Дослідження ідеології розвинутого індустріального суспільства (глави з книги) // Сучасна зарубіжна соціальна філософія: Хрестоматія. – Київ, 1996. С. 87-134.
16. Онтологія і метафізика: Підручник. Т.3 / Б. Мондін ; Пер.з італ. Б. Завідняка. — Жовква: Місіонер, 2010.
17. Основи філософії: Навч. посібник / П.І.Гнатенко, В.Б.Окороков, В.І.Пронякін, О.О. Осетрова. – К.: Вища освіта, 2009. – 335 с. – С. 125-180.
18. Предмет і проблематика філософії: Навч. пос./За заг. ред. М.А. Скринника і З.Е. Скринник/. – Львів: ЛБІ НБУ, 2001.
19. Філософські проблеми сучасно наукового пізнання / Я.В. Тарароєв; О.О. Дольська; Т.М. Дишкант та ін. – Харків: Видавець Іванченко І. С., 2023. 550 с
20. Семенюк Е.П. Мельник В.П. Філософія сучасної науки і техніки. – Львів: Світ, 2006. – 152с
21. Сучасний науковий дискурс: оновлення методологічної культури. К. : Кондор, 2000.
22. Тарароєв Я.В. Шапченко Т.В. Онтологія струн: від Всесвіту до музики // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна Серія: Теорія культури та філософія науки. – 2011. – № 980. – С. 120 - 127.
23. Бірта Г. О. Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб. / Г.О. Бірта, Ю.Г. Бургу. – К.: «Центр учбової літератури», 2014.

24. Філософія: терміни і поняття: Навч. енциклопедичний словник / Під редакцією В.Л. Петрушенка. – Львів, 2020.
25. Філософія: предмет, історія, проблеми. Текст лекцій (під ред. Карася А.Ф., Скринника М.А., Пашука А.І.). – Львів, 1994. – Ч. 1.
26. Годзь Н.Б. Вступ до екологічної футурології. Монографія // Н.Б. Годзь. – Харків: Видавець Олександр Савчук, 2017. – 572 с.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ/НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО ПРОВЕДЕННЯ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

План семінарів

Тема 1. Семінар 1. Світогляд як основа індивідуального та соціального життя людини.

1. Поняття світогляду, його структура.
2. Історичні типи, їх особливості. Співвідношення філософського, наукового та релігійного типів світогляду.
3. Філософія як системне уявлення про світ та базова раціональна форма світорозуміння.
4. Функції філософії. Місце і роль філософії в житті людини та суспільства.
5. Місце та роль філософії у системі наукового знання.

Тема 2. Семінар 2. Онтологічні аспекти сучасного наукового знання.

1. Повсякденні та культурні витoki проблеми буття.
2. Проблема буття у міфології та релігії. Філософський зміст проблеми буття.
3. Форми буття с точки зору сучасної науки.
4. Формування філософського поняття матерії.
5. Сучасні уявлення про структурну організацію матерії.
6. Рух – спосіб існування матерії.
7. Простір та час – форми буття матерії.
8. Субстанційна та реляційна концепції простору та часу.

Тема 3. Семінар 3. Проблема свідомості у філософії та науці.

1. Свідомість як вищий рівень духовної активності людини, ідеальне відтворення дійсності.
2. Розвиток уяви про свідомість в класичній філософії. Сучасна філософія та наука про свідомість.
4. Сучасна наука про генезу свідомості. Мова та свідомість.
5. Структура свідомості. Права та ліва півкулі та їх функціональні особливості.
6. Сучасна просторово-часова концепція свідомості.
7. Свідоме та безсвідоме.

Тема 4. Семінар 4-5. Теорії розвитку та формування інструментарію філософсько-наукового мислення.

1. Розвиток як філософська проблема, її формування. Основні філософські концепції розвитку.
2. Діалектика, її особливості та історичні форми. Структура діалектики: принципи, категорії та закони. Функції діалектики та її методологічне значення.

3. Форми детермінізму в сучасній науці.

4. Синергетична парадигма розвитку. Джерела та генеза її становлення. Основні поняття, світоглядні та методологічні принципи (принцип імовірного детермінізму, визнання універсальності та узгодженості процесів у природі, визнання універсального характеру еволюції та адаптації як закономірної поведінки складної системи, що самоорганізується, будь-якої природи).

5. Глобальний еволюціонізм, наукові принципи та філософські основи. Поняття «еволюція» та «розвиток», їх визначення. Загальні теоретичні положення глобального еволюціонізму

Тема 5. Семінар 6. Гносеологічні та епістемологічні проблеми сучасної науки.

1. Сутність пізнання. Об'єкт, предмет та мета пізнання.

2. Чуттєва ступінь пізнання та її форми та її значення для науки.

3. Логічна ступінь пізнання та її форми та її значення для науки.

4. Поняття істини. Діалектика абсолютної та відносної істини. Критерії істини.

5. Концепції істини.

6. Практика, її місце та роль у пізнанні. Наука та техніка як практична діяльність.

Тема 6. Семінар 7. Наука у філософському ракурсі.

1. Донаукові типи пізнання. Особливості міфологічної свідомості. Зачатки наукових знань в історії культури. Ненаукове, квазінаукове знання. Проблема демаркації.

3. Виникнення науки і основні стадії її історичної еволюції. Динаміка та розвиток науки.

4. Наука як соціальний інститут. Наука у філософському ракурсі (філософія науки). Наука як соціокультурне явище.

5. Особливості сучасного етапу розвитку науки (сучасні процеси диференціації та інтеграції наук; технізація).

Тема 6. Семінар 8. Методологія наукового дослідження.

1. Філософські основи методології наукового дослідження (сутність повсякденного та наукового пізнання; поняття про метод та методологію наукового дослідження).

2. Логіка процесу наукового дослідження (наукові факти; поняття наукової проблеми, її постановка та формулювання; зміст наукової ідеї, концепції та гіпотези; сутність теорії).

3. Науково-дослідна робота та створення нової техніки і технологій. Фундаментальні та прикладні дослідження.

4. Види наукових досліджень. Дисертація як вид наукового дослідження.

5. Методологія дисертаційного дослідження.

Тема 7. Семінар 9. Філософська рефлексія суспільства.

1. Предмет соціальної філософії: «соціальне» та «соціальна реальність».
2. Суспільство як об'єкт філософського аналізу: філософські підходи до дослідження суспільства, принципи та методологія його вивчення
3. Формаційний і цивілізаційний підходи дослідження суспільства. Порівняльний аналіз.
4. Концепції постіндустріального та інформаційного суспільства.
5. Механізми удосконалення матеріально-економічної сфери.
6. Соціальна сфера: трансформація вчення К. Маркса про класи в сучасних філософських дослідженнях. Особливості соціальної і культурної диференціації в інформаційному суспільстві.
7. Політична сфера суспільства: сутність, структура, функції. Громадянське і політичне суспільство.

Тема 7. Семінар 10. Техніко-технологічні основи становлення інформаційного суспільства.

1. Філософія про розуміння техніки: синтез навичок духовного та виробничого характеру.
2. Техніка як атрибут людського життя. Техніцистсько-раціональне пояснення техніки. Антитехніцизм. Сучасний погляд філософії на техніку.
3. Техніко-технологічний детермінізм в сучасних інформаційних концепціях розвитку суспільства та в футурологічних дослідженнях.
4. Глобалізація. Основні виміри глобалізації. Глобальні проблеми людства та їх комплексний характер.
5. Глобальні кризи та пошуки нових цінностей техногенної цивілізації. Синтез цінностей західного та східного зразка.

Тема 8. Семінар 11. Антропологічні засади науки та техніки.

1. Проблема людини в історії філософії. Нове розуміння буття людини європейському ірраціоналізмі, екзистенціалізмі та у філософії марксизму.
2. Філософська антропология XX-XXI століття; структурна антропология; розуміння людини у постструктуралізмі та постмодерні.
3. Проблема походження людини. Теорія антропосоціогенезу; питання про співвідношення біологічного та соціального в людині.
4. Людина, індивід, індивідуальність, особистість; проблема соціалізації. Свобода та відповідальність як атрибутивні характеристики людини.
5. Усвідомлення скінченності людського буття. Сенс життя як інтегральна характеристика людського буття. Людина у сучасному світі. Проблема трансгуманізму.

Рекомендована література

1. Бичко А.К., Бичко І.В., Табачковський В.Г., Ярошовець В.І. Філософія. – К.: ЦУЛ, 2010. – 648 с.
2. Пілюшенко В.Л., Шкрабак І.В., Славенко Е. І. Наукове дослідження: організація, методологія, інформаційне забезпечення: Навчальний посібник. – К.: Лібра, 2004.
3. Dusek V. Philosophy of Technology: An Introduction, Wiley-Blackwell, 2006.
4. Владленова І.В. Філософські проблеми фізики у світлі розвитку нанотехнологій: навч.-метод. посіб. Х.: НТУ «ХП», 2010.
5. Габермас Ю. Філософський дискурс сучасності. – К., 1998.
6. Горкгаймер М. Критика інструментального розуму. К. : ППС, 2002, 2006. 282 с.
7. Гринів О. Історія філософії. Курс лекцій для аспірантів. – Львів, 2015. – 559 с.
8. Дахній А. Нариси історії західної філософії XIX-XX ст.: навч. посібник / Андрій Дахній. - Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. - 488 с.
9. Дольська О.О. Філософія сучасного суспільства. – НТУ «ХП», 2011.
10. Дольська О. О., Годзь Н.Б., Городиська О.М., Дишкант Т.М., Тагліна Ю.С. Багатовимірність людини та культури у сучасних філософських ландшафтах. Монографія. – Харків: 2021.
11. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології. Навчальний посібник зі словником. – 4-е видання перероблене та доповнене – К.: КНТ, 2016 – 396 с.
12. Чуйко В.Л. Рефлексія основоположень методологій філософії науки: монографія. Київ, 2000.
13. Шинкарук В.Д., Салата Г.В., Данилова Т.В. Міф як феномен культури. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2018. № 4. С. 17-22.
14. Філософія науки: підручник / І.С. Добронравова, Л.І. Сидоренко, В.Л. Чуйко та ін. Київ: Київський ун-т, 2018.
15. Маркузе Г. Одновимірна людина. Дослідження ідеології розвинутого індустріального суспільства (глави з книги) // Сучасна зарубіжна соціальна філософія: Хрестоматія. – Київ, 1996. С. 87-134.
16. Онтологія і метафізика: Підручник. Т.3 / Б. Мондін ; Пер.з італ. Б. Завідняка. — Жовква: Місіонер, 2010.
17. Основи філософії: Навч. посібник / П.І.Гнатенко, В.Б.Окороков, В.І.Пронякін, О.О. Осетрова. – К.: Вища освіта, 2009. – 335 с. – С. 125-180.
18. Предмет і проблематика філософії: Навч. пос./За заг. ред. М.А. Скринника і З.Е. Скринник/. – Львів: ЛБІ НБУ, 2001.
19. Філософські проблеми сучасно наукового пізнання / Я.В. Тарароєв; О.О. Дольська; Т.М. Дишкант та ін. – Харків: Видавець Іванченко І. С., 2023. 550 с
20. Семенюк Е.П. Мельник В.П. Філософія сучасної науки і техніки. – Львів: Світ, 2006. – 152с.
21. Сучасний науковий дискурс: оновлення методологічної культури. К. : Кондор, 2000.

22. Тарароєв Я.В. Шапченко Т.В. Онтологія струн: від Всесвіту до музики // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна Серія: Теорія культури та філософія науки. – 2011. – № 980. – С. 120 - 127.
23. Бірта Г. О. Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб. / Г.О. Бірта, Ю.Г. Бургу. – К.: «Центр учбової літератури», 2014.
24. Філософія: терміни і поняття: Навч. енциклопедичний словник / Під редакцією В.Л. Петрушенка. – Львів, 2020.
25. Філософія: предмет, історія, проблеми. Текст лекцій (під ред. Карася А.Ф., Скринника М.А., Пашука А.І.). – Львів, 1994. – Ч. 1.
26. Годзь Н.Б. Вступ до екологічної футурології. Монографія // Н.Б. Годзь. – Харків: Видавець Олександр Савчук, 2017. – 572 с.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ/НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО ВИКОНАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАВДАННЯ

Курс передбачає виконання індивідуальних робіт: стаття, реферат, есе, участь у конференціях та спеціалізованих семінарах (із написанням тез), робота з оригінальними роботами з філософії тощо. Ці роботи є письмовими і складаються відповідно до вимог.

Вимоги до реферату

Реферат включає: титульний лист, вступ, основну частину, висновок, список літератури.

Предмет, тема, мета роботи повинні бути узгоджені.

Предмет дослідження – це те, що знаходиться в межах об'єкта (предмет визначає тему дослідження).

Мета дослідження визначає те, до чого прагне здобувач у своїх наукових дослідженнях, тобто кінцевий результат роботи (мета повинна корелювати з висновками, отриманими в рефераті).

Структура роботи, назви розділів повинні відображати загальну тему реферату. Зміст реферату обмежується 2-3 главами, які обов'язково поділяються на параграфи чи підрозділи. Назви розділів повинні відображати філософську тематику проблеми.

Метод або методологію проведення роботи доцільно описувати в тому випадку, якщо вони відрізняються новизною або представляють інтерес з точки зору даної роботи. Широко відомі методи тільки називаються.

Результати роботи, які висвітлюються у висновках, описуються точно і інформативно. Наводяться основні теоретичні та експериментальні результати, фактичні дані, виявлені взаємозв'язки і закономірності. При цьому віддається перевага новим результатам і даними, які, на думку автора реферату, мають практичне значення.

Висновки можуть супроводжуватися рекомендаціями, оцінками, пропозиціями, гіпотезами, описаними у вихідному документі.

Особливості тексту реферату

Текст реферату повинен відрізнятися лаконічністю, чіткістю, переконливістю формулювань, відсутністю другорядної інформації.

У тексті реферату слід вживати синтаксичні конструкції, властиві мові наукових і технічних документів, уникати складних граматичних конструкцій, малопоширених термінів в тексті.

Власні імена (прізвища, найменування організацій, виробів і ін.) наводяться мовою першоджерела. Допускається транскрипція (транслітерація) власних імен

або переклад їх на мову реферату з додаванням у дужках при першому згадуванні власного імені в оригінальному написанні.

Таблиці, креслення, малюнки, схеми, діаграми включаються тільки у разі необхідності, якщо вони розкривають основний зміст документа і дозволяють скоротити обсяг реферату.

Обсяг тексту реферату визначається змістом документа (кількістю відомостей, їх науковою цінністю та/або практичним значенням), а також доступністю і мовою реферованого документа (приблизно 20 сторінок друкованого тексту).

Бібліографічна інформація оформлюється згідно з вимогами ВАК України.

Загальні кафедральні вимоги до рефератів

Тематика рефератів і план мають бути узгоджені з викладачем до початку роботи над рефератом.

Не рекомендується:

Вказувати навчальні посібники у списку літератури.

Брати для дослідження занадто широкі теми (вузька тема опрацьовується більш глибоко і детально.).

Використовувати застарілий фактичний матеріал.

Рекомендується:

Звернути увагу на формулювання проблемної ситуації, яка є важливою частиною введення. Будь-яке наукове дослідження проводиться для того, щоб подолати труднощі в процесі пізнання нових явищ, пояснити раніше невідомі факти або виявити неповноту старих способів пояснення відомих фактів.

Сформулювати мету дослідження коротко, одним реченням, а потім деталізувати в задачах.

Прописати у введенні чому вибрана дана тема, яким чином вона пов'язана з сучасністю.

Звернути увагу на достатню кількість виносков в рефераті.

Тему роботи вибрати у відповідності зі спеціальністю аспіранта на підставі двох факторів: відповідністю предмета вивчення та інтересом автора.

Бажано розкрити одну із філософських проблем науки або філософські основи якоїсь конкретної соціально-гуманітарної проблеми.

Вказувати тільки ті джерела в списку літератури, які були використані в основній частині реферату (не менше десяти).

Оцінювання виконання реферату

Виконання реферату буде оцінюватися за критеріями: обґрунтованості, аргументованості, правильності, самостійності виконання.

Тематика рефератів для аспірантів

1. Світогляд та філософія – порівняльний аналіз.
2. Структура та типологія світогляду. Роль світогляду в житті людини.
3. Особливості історичного зародження філософії. Філософія та міфологія.
4. Функції філософії.
5. Категорія буття в історико-філософській думці.
6. Діалектика основних форм буття.
7. Проблема буття в екзистенціалізмі.
8. Значення проблеми буття для філософії.
9. Еволюція поняття «матерія» в філософії та науці.
10. Філософія про єдність руху, матерії, простору та часу.
11. Відображення як загальна властивість матерії. Форми відображення.
12. Відображення та інформація.
13. Визначна роль соціальності у виникненні свідомості.
14. Проблема ідеального у філософії. Ідеальність свідомості.
15. Свідомість та мова.
16. Співвідношення біологічного та соціального у виникненні свідомості.
17. Проблема «діалогу» людини та комп'ютерних систем.
18. К. Маркс та З. Фрейд про безсвідоме та свідомість: порівняльний аналіз.
19. Діалектика як теорія розвитку.
20. Діалектика кількісних та якісних змін.
21. Діалектичне протиріччя як джерело розвитку.
22. Особливості закону заперечення заперечення.
23. Метафізика – альтернатива діалектики як теорії розвитку.
24. Категорії діалектики як універсальні форми мислення.
25. Пізнання як вид духовної діяльності та феномен культури.
26. Проблема критерію істини у філософії та науці.
27. Діалектика істини та помилки у сучасній філософії.
28. Головні напрямки розробки гносеологічних проблем у сучасній західній філософії.
29. Співвідношення раціонального та ірраціонального, дискурсивного та інтуїтивного у процесі пізнання.
30. Структура, форми та функції практики у процесі пізнання.
31. Практика як специфічний людський спосіб освоєння світу.
32. Основні принципи сучасної наукової гносеології.
33. Загальні та специфічні методи пізнання у природничих, технічних та суспільних науках.
34. Філософський аналіз проблеми істини.
35. Наукове пізнання як вид духовної діяльності, теоретичний спосіб відображення світу.
36. Структура наукової теорії та її основні функції.

37. Класифікація наукових методів та рівні методології.
38. Основні методи теоретичного рівня пізнання.
39. Наука та глобальні проблеми сучасності.
40. Диференціація та інтеграція як закономірності розвитку науки.
41. Основні проблеми сучасної філософії та методології науки.
42. Наукове передбачення соціальних процесів.
43. Наука та техніка, їх функції та місце у суспільному розвитку.
44. Аналіз закордонної філософії техніки.
45. Технічні науки як специфічна система знань.
46. Проблема гуманізму у взаємовідносинах людини та техніки.
47. Ідеї комізму у світовій та вітчизняній філософській думці.
48. Сутність та основні напрямки сучасного етапу науково-технічної революції.
49. Основні соціальні наслідки науково-технічної революції.
50. Науково-технічний прогрес, науково-технологічна (інформаційна) революція та сучасний суспільний розвиток.
51. Людина в інформаційному суспільстві.
52. Наукова картини світу та її світоглядна сутність.
53. Соціальне прогнозування: сутність, методи та функції.
54. Творчість та світогляд.
55. Технічна творчість та її основні форми.
56. Проблема скінченного та безкінченного у спеціальних науках та філософії.
57. Фізичне знання та закони діалектики.
58. Системний підхід у пізнанні дійсності.
59. Соціально-філософські проблеми розвитку енергетики.
60. Філософія та інформатика.
61. Природничо-науковий матеріалізм Д.І. Менделєєва.
62. Діалектика та періодичний закон Д.І. Менделєєва.
63. Футурологія, її можливості та межі.
64. Психоаналіз та проблема людини.
65. Проблема людини в екзистенціалізмі.
66. Особистість та суспільство. Роль особистості в історії.
67. Діалектика свободи та відповідальності особистості на сучасному етапі світової цивілізації.
68. Закони розвитку суспільства та свідомо діяльність людей.
69. Теорія суспільно-економічних формацій та реалії сучасного історичного процесу.
70. Діалектика продуктивних сил та виробничих відносин.
71. Прогрес, регрес та історична дійсність.
72. Політична система як об'єкт соціально-філософського аналізу.
73. Діалектика форм суспільної свідомості.
74. Суспільство як система: основні елементи суспільного життя.
75. Філософські проблеми взаємовідносин людини та машини.

76. Мозок та машина. Віртуальна реальність.
77. Комп'ютерний експеримент як метод наукового пізнання.
78. Логіко-методологічні аспекти технічного знання.
79. Моральні аспекти наукового знання.
80. Естетичний потенціал природничих наук.

Рекомендована література

1. Бичко А.К., Бичко І.В., Табачковський В.Г., Ярошовець В.І. Філософія. – К.: ЦУЛ, 2010. – 648 с.
2. Пілюшенко В.Л., Шкрабак І.В., Славенко Е. І. Наукове дослідження: організація, методологія, інформаційне забезпечення: Навчальний посібник. – К.: Лібра, 2004.
3. Dusek V. Philosophy of Technology: An Introduction, Wiley-Blackwell, 2006.
4. Владленова І.В. Філософські проблеми фізики у світлі розвитку нанотехнологій: навч.-метод. посіб. Х.: НТУ «ХП», 2010.
5. Габермас Ю. Філософський дискурс сучасності. – К., 1998.
6. Горкгаймер М. Критика інструментального розуму. К. : ППС, 2002, 2006. 282 с.
7. Гринів О. Історія філософії. Курс лекцій для аспірантів. – Львів, 2015. – 559 с.
8. Дахній А. Нариси історії західної філософії XIX-XX ст.: навч. посібник / Андрій Дахній. - Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. - 488 с.
9. Дольська О.О. Філософія сучасного суспільства. – НТУ «ХП», 2011.
10. Дольська О. О., Годзь Н.Б., Городиська О.М., Дишкант Т.М., Тагліна Ю.С. Багатовимірність людини та культури у сучасних філософських ландшафтах. Монографія. – Харків: 2021.
11. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології. Навчальний посібник зі словником. – 4-е видання перероблене та доповнене – К.: КНТ, 2016 – 396 с.
12. Чуйко В.Л. Рефлексія основоположень методологій філософії науки: монографія. Київ, 2000.
13. Шинкарук В.Д., Салата Г.В., Данилова Т.В. Міф як феномен культури. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2018. № 4. С. 17-22.
14. Філософія науки: підручник / І.С. Добронравова, Л.І. Сидоренко, В.Л. Чуйко та ін. Київ: Київський ун-т, 2018.
15. Маркузе Г. Одновимірна людина. Дослідження ідеології розвинутого індустріального суспільства (глави з книги) // Сучасна зарубіжна соціальна філософія: Хрестоматія. – Київ, 1996. С. 87-134.
16. Онтологія і метафізика: Підручник. Т.3 / Б. Мондін ; Пер.з італ. Б. Завідняка. — Жовква: Місіонер, 2010.
17. Основи філософії: Навч. посібник / П.І.Гнатенко, В.Б.Окороков, В.І.Пронякін, О.О. Осетрова. – К.: Вища освіта, 2009. – 335 с. – С. 125-180.
18. Предмет і проблематика філософії: Навч. пос./За заг. ред. М.А. Скринника і З.Е. Скринник/. – Львів: ЛБІ НБУ, 2001.

19. Філософські проблеми сучасно наукового пізнання / Я.В. Тарароєв; О.О. Дольська; Т.М. Дишкант та ін. – Харків: Видавець Іванченко І. С., 2023. 550 с
20. Семенюк Е.П. Мельник В.П. Філософія сучасної науки і техніки. – Львів: Світ, 2006. – 152с
21. Сучасний науковий дискурс: оновлення методологічної культури. К. : Кондор, 2000.
22. Тарароєв Я.В. Шапченко Т.В. Онтологія струн: від Всесвіту до музики // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна Серія: Теорія культури та філософія науки. – 2011. – № 980. – С. 120 - 127.
23. Бірта Г. О. Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб. / Г.О. Бірта, Ю.Г. Бургу. – К.: «Центр учбової літератури», 2014.
24. Філософія: терміни і поняття: Навч. енциклопедичний словник / Під редакцією В.Л. Петрушенка. – Львів, 2020.
25. Філософія: предмет, історія, проблеми. Текст лекцій (під ред. Карася А.Ф., Скринника М.А., Пашука А.І.). – Львів, 1994. – Ч. 1.
26. Годзь Н.Б. Вступ до екологічної футурології. Монографія // Н.Б. Годзь. – Харків: Видавець Олександр Савчук, 2017. – 572 с.

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПОТОЧНОГО, ПРОМІЖНОГО Й ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

Організація процедури оцінювання

Підсумкове оцінювання включає нарахування балів:

- іспит – 40 балів
- поточне оцінювання – 60 балів

Поточне оцінювання передбачає нарахування балів за такі види роботи:

- участь у дискусіях на практичних заняттях (мак –20 балів)
- усні відповіді з проблемних питань (мак –20 балів)
- виконання індивідуального завдання (мак –20 балів)

Підсумкова оцінка по дисципліні вираховується як сума балів поточного та підсумкового контролю.

Підсумковий контроль проводиться у формі екзамену, який передбачає усну відповідь по екзаменаційному білету. Екзаменаційний білет включає два теоретичні питання. Вибір номеру екзаменаційного білету здійснюється випадковим чином. Після отримання білету аспіранти мають можливість підготуватись до відповіді протягом 20 хвилин. Після вислуховування всіх відповідей аспірантів оголошуються оцінки за екзамен та підсумкова оцінка по дисципліні. Підсумкова оцінка вносяться у Відомість обліку успішності. Відомість передається в аспірантуру у день проведення екзамену.

Зразок екзаменаційного білету

НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»

Кафедра: *філософії*

Спеціальність *011 Освітні, педагогічні науки*

Освітня програма *Освітні, педагогічні науки*

Навчальна дисципліна *Світоглядні та соціокультурні основи науково-технічної діяльності*

Семестр *I*

ЕКЗАМЕНАЦІЙНИЙ БІЛЕТ № 1

1. Поняття світогляду, його структура. Охарактеризуйте інструментарій дослідження професіоналізму.
2. Динаміка та розвиток науки.

Здобувач, який не погоджується з оцінкою, отриманою під час підсумкового контролю, має право звернутися до апеляційної комісії у день оголошення результатів оцінювання. Апеляція має бути розглянута на засіданні апеляційної комісії не пізніше наступного дня після її подання. Здобувач, який подав апеляцію, має право бути присутнім при розгляді своєї заяви. Докладно процес апеляції описаний у Положенні про організацію освітнього процесу в Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут» (https://blogs.kpi.kharkov.ua/v2/nv/wp-content/uploads/sites/43/2024/01/Polozhennya_pro_organizatsiyu_osvitnogo_protseesu_29_11_2023.pdf).

Екзаменаційні питання для складання іспиту

1. Поняття світогляду, його структура.
2. Основні історичні типи світогляду. Світогляд і філософія.
3. Поняття філософії, її предмет та метод.
4. Структура і функції філософії.
5. Місце та роль філософії у суспільстві.
6. Онтологія. Основні категорії онтології. Онтологічний монізм та плюралізм.
7. Становлення філософської категорії «матерія». Сучасна наука про матерію.
8. Простір та час як поняття філософії.
9. Субстанціальна та реляційна концепції простору та часу.
10. Світоглядне значення теорії відносності Ейнштейна.
11. Світоглядне значення сучасних наукових концепцій космології, астрофізики про Всесвіт (Хоккінг, Грін, Дойч, Каку, Гус, Лінде та ін).
12. Свідомість як вищий рівень духовної активності людини, ідеальне відтворення дійсності.
13. Розвиток уяви про свідомість в класичній філософії.
14. Сучасні філософія та наука про свідомість.
15. Структура свідомості. Права та ліва півкулі та їх морфологічно-функціональні особливості.
16. Проблема штучного інтелекту та свідомість.
17. Розвиток як філософська проблема, її формування. Основні філософські концепції розвитку.
18. Діалектика, її особливості та історичні форми.
19. Структура діалектики: принципи, категорії та закони.
20. Функції діалектики та її методологічне значення.
21. Синергетична парадигма розвитку. Основні світоглядні та методологічні принципи (принцип імовірнісного детермінізму, визнання універсальності та узгодженості процесів у природі, визнання універсального характеру еволюції та адаптації як закономірної поведінки складної системи, що самоорганізується, будь-якої природи).

22. Глобальний еволюціонізм. Поняття «еволюція» та «розвиток», їх визначення. Загальні світоглядно-теоретичні положення глобального еволюціонізму.
23. Філософсько-гносеологічне відношення до світу та його специфіка. Основні теоретико-пізнавальні стратегії.
24. Сучасна гносеологічна ситуація. Класична і неklasична епістемологія.
25. Суб'єкт та об'єкт пізнання. Предмет та мета пізнання.
26. Чуттєве та раціональне в пізнанні. Ступені пізнання.
27. Істина в теорії пізнання, її аспекти (онтологічний, логіко-семантичний, ціннісно-емоційний).
28. Співвідношення абсолютної та відносної істини в пізнанні.
29. Критерії істини.
30. Динаміка та розвиток науки.
31. Донаукові типи пізнання. Особливості міфологічної свідомості. Зачатки наукових знань в історії культури.
32. Ненаукове, квазінаукове знання. Проблема демаркації.
33. Виникнення науки і основні стадії її історичної еволюції. Наука як соціальний інститут.
34. Наука у філософському ракурсі (філософія науки).
35. Взаємозв'язок науки і техніки. Феномен науково-технічного прогресу.
36. Диференціація наукового знання. Особливості пізнання у соціально-гуманітарній сфері.
37. Особливості сучасного етапу розвитку науки (сучасні процеси диференціації та інтеграції наук; технізація).
38. Філософські основи методології наукового дослідження (сутність повсякденного та наукового пізнання; поняття про метод та методологію наукового дослідження).
39. Логіка процесу наукового дослідження (наукові факти; поняття наукової проблеми, її постановка та формулювання; зміст наукової ідеї, концепції та гіпотези; сутність теорії).
40. Зміст рівнів наукового дослідження; методи збирання емпіричної інформації (спостереження, експеримент, порівняння та вимірювання).
41. Методи теоретичного узагальнення емпіричної інформації (загальнологічні методи; теоретичні методи; історичні та логічний методи).
42. Види наукових досліджень. Дисертація як вид наукового дослідження.
43. Основні передумови виникнення суспільства; проблема співвідношення матеріального та духовного начал у суспільстві.
44. Суспільство як об'єкт філософського аналізу: філософські підходи до дослідження суспільства, принципи та методологія його вивчення
45. Формаційний і цивілізаційний підходи дослідження суспільства. Порівняльний аналіз.
46. Концепції постіндустріального та інформаційного суспільства. Зв'язок постіндустріального та інформаційного із індустріальним суспільством.

47. Структура суспільства, загальна характеристика його основних складових.
48. Соціальна структура суспільства. Трансформація вчення К. Маркса про класи в сучасних філософських дослідженнях.
49. Політична система суспільства: сутність, структура, функції.
50. Громадянське і політичне суспільство: сутність і порівняльний аналіз.
51. Значення техніки і технологій в сучасних філософських дослідженнях суспільства.
52. Глобалізація. Основні виміри глобалізації.
53. Глобальні проблеми людства. Комплексний характер глобальних проблем.
54. Проблема походження людини. Теорія антропосоціогенезу; питання про співвідношення біологічного та соціального в людині.
55. Людина в філософії марксизму.
56. Нове розуміння буття людини в європейському ірраціоналізмі.
57. Людина, індивід, індивідуальність, особистість; проблема соціалізації.
58. Свобода та відповідальність як атрибутивні характеристики людини.
59. Усвідомлення скінченності людського буття. Сенс життя як інтегральна характеристика людського буття.
60. Людина у сучасному світі. Проблема трансгуманізму.

Матеріали для підготовки

Основна література

1. Бичко А.К., Бичко І.В., Табачковський В.Г., Ярошовець В.І. Філософія. – К.: ЦУЛ, 2010. – 648 с.
2. Пілюшенко В.Л., Шкрабак І.В., Славенко Е. І. Наукове дослідження: організація, методологія, інформаційне забезпечення: Навчальний посібник. – К.: Лібра, 2004.
3. Dusek V. Philosophy of Technology: An Introduction, Wiley-Blackwell, 2006.
4. Владленова І.В. Філософські проблеми фізики у світлі розвитку нанотехнологій: навч.-метод. посіб. Х.: НТУ «ХП», 2010.
5. Габермас Ю. Філософський дискурс сучасності. – К., 1998.
6. Горкгаймер М. Критика інструментального розуму. К. : ППС, 2002, 2006. 282 с.
7. Гринів О. Історія філософії. Курс лекцій для аспірантів. – Львів, 2015. – 559 с.
8. Дахній А. Нариси історії західної філософії XIX-XX ст.: навч. посібник / Андрій Дахній. - Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. - 488 с.
9. Дольська О.О. Філософія сучасного суспільства. – НТУ «ХП», 2011.
10. Дольська О. О., Годзь Н.Б., Городиська О.М., Дишкант Т.М., Тагліна Ю.С. Багатовимірність людини та культури у сучасних філософських ландшафтах. Монографія. – Харків: 2021.
11. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології. Навчальний посібник зі словником. – 4-е видання перероблене та доповнене – К.: КНТ, 2016 – 396 с.

12. Чуйко В.Л. Рефлексія основоположень методологій філософії науки: монографія. Київ, 2000.
13. Шинкарук В.Д., Салата Г.В., Данилова Т.В. Міф як феномен культури. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2018. № 4. С. 17-22.
14. Філософія науки: підручник / І.С. Добронравова, Л.І. Сидоренко, В.Л. Чуйко та ін. Київ: Київський ун-т, 2018.
15. Маркузе Г. Одновимірна людина. Дослідження ідеології розвинутого індустріального суспільства (глави з книги) // Сучасна зарубіжна соціальна філософія: Хрестоматія. – Київ, 1996. С. 87-134.
16. Онтологія і метафізика: Підручник. Т.3 / Б. Мондін ; Пер.з італ. Б. Завідняка. — Жовква: Місіонер, 2010.
17. Основи філософії: Навч. посібник / П.І.Гнатенко, В.Б.Окороков, В.І.Пронякін, О.О. Осетрова. – К.: Вища освіта, 2009. – 335 с. – С. 125-180.
18. Предмет і проблематика філософії: Навч. пос./За заг. ред. М.А. Скринника і З.Е. Скринник/. – Львів: ЛБІ НБУ, 2001.
19. Філософські проблеми сучасно наукового пізнання / Я.В. Тарароєв; О.О. Дольська; Т.М. Дишкант та ін. – Харків: Видавець Іванченко І. С., 2023. 550 с
20. Семенюк Е.П. Мельник В.П. Філософія сучасної науки і техніки. – Львів: Світ, 2006. – 152с
21. Сучасний науковий дискурс: оновлення методологічної культури. К. : Кондор, 2000.
22. Тарароєв Я.В. Шапченко Т.В. Онтологія струн: від Всесвіту до музики // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна Серія: Теорія культури та філософія науки. – 2011. – № 980. – С. 120 - 127.
23. Бірта Г. О. Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб. / Г.О. Бірта, Ю.Г. Бургу. – К.: «Центр учбової літератури», 2014.
24. Філософія: терміни і поняття: Навч. енциклопедичний словник / Під редакцією В.Л. Петрушенка. – Львів, 2020.
25. Філософія: предмет, історія, проблеми. Текст лекцій (під ред. Карася А.Ф., Скринника М.А., Пашука А.І.). – Львів, 1994. – Ч. 1.
26. Годзь Н.Б. Вступ до екологічної футурології. Монографія // Н.Б. Годзь. – Харків: Видавець Олександр Савчук, 2017. – 572 с.

Додаткова література

1. Андрос Є.І. Специфіка та визначальні виміри сучасного філософсько-антропологічного знання. – К.: Стилос, 2015. – 380 с.
2. Silverman D. (Ed). Qualitative Research: Issues of Theory, Method and Practice, Third Edition. London, Thousand Oaks, New Delhi, Singapore: Sage Publications, 2011.
3. Валецька І. Історичні долі класичної метафізики в ХХ сторіччі //Філософська думка.–1998.–№2.

4. Найдьонов О.Г. Наслідки для соціально-гуманітарного пізнання та суспільної життєдіяльності світорозуміння класичної науки // Актуальні проблеми філософії та соціології. 2015. Вип. 3. С. 77-83.
5. Гринів О. Історія філософії. Курс лекцій для аспірантів. Львів, 2015. 559 с.
6. Етика науки: виклики сучасності: Монографія. Ніжин, 2014.
7. Searle J.R. The Rediscovery of the Mind (Representation and Mind). Bradford Books; Massachusetts Institute of Technology edition, 1992.
8. Карпець, Л. А. Інтеграція освіти і науки в інформаційному суспільстві. Практична філософія. 2013. № 4. Режим доступу: <https://sites.google.com/site/practicsophy>
9. Култаєва М. Д. Європейська теоретична соціологія ХХ – ХХІ століття: навч. посібник. – Х., 2008.
10. Penrose R., Shimony A., Cartwright N., Hawking S. The Large, the Small, and the Human Mind. Cambridge University Press, 1997.
11. Людина в цивілізації ХХІ стліття: проблема свободи. – К., 2005
12. Цехмістрова Г.С. Методологія наукових досліджень. Навчальний посібник. – К.: Видав. дім «Слово», 2008.
13. Озадовська, Л. В. Постлюдина як феномен сучасної науки і філософії. Практична філософія. – 2014. – № 4. – Режим доступу: <https://sites.google.com/site/practicsophy>
14. Ортега-і-Гасет Х. Бунт мас // Ортега-і-Гасет Х. «Вибрані твори». К., – 1994. – С. 15-139.
15. Сурмін Ю. Майстерня вченого: Підручник для науковця. – К.: Навч. метод центр освіти в Україні, 2006.
16. Поправко О.В. Антропологія : навчальний посібник / О.В. Поправко. – Мелітополь, 2016. – 285 с.
17. Webster F. Theories of the Information Society, 3d edition. London, New-York: Routledge, 2006. <https://cryptome.org/2013/01/aaronswartz/> Information-Society-Theories.pdf
18. Феноменологія і філософський метод. К.2000.
19. Ясперс К. Техніки мислення // Філософська думка. 2005. № 2. С. 95. –103.
20. Godz N.B. Conceptualization of the Problems of the ecological education in the research discourse of ecological futurology / N.B. Godz //– 跨文化研究2020年第5期 (Межкультурные исследования, Выпуск 5, 2020, 209 с.), С 37 – 48.

Інформаційні ресурси

<http://library.kpi.kharkov.ua/uk>

<https://repository.kpi.kharkov.ua/home>

<https://www.filosof.com.ua>

<https://nrat.ukrintei.ua/pro-naczionalnyj-repozytarij/>